



TURUN
YLIOPISTO

5. TOUKOKUUTA 2022

ITSEHALLINTOA VAI ITSENÄISYYTTÄ
AHVENANMAA OSANA SUOMEA JA EUROOPAN UNIONIA
1990-LUVULLA

SANTERI PESSI

PRO GRADU -TUTKIELMA | FILOSOFIAN, POLIITTISEN HISTORIAN JA VALTIO-OPIN LAITOS
POLIITTINEN HISTORIA, TURUN YLIOPISTO 2022

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Filosofian, poliittisen historian ja valtio-opin laitos

PESSI SANTERI, ”Itsehallintoa vai itsenäisyyttä” – Ahvenanmaa osana Suomea ja Euroopan unionia 1990-luvulla

Pro gradu -tutkielma, 65 s.

Poliittinen historia

Toukokuu 2022

Tässä tutkielmassa tarkastelen lähistoriallisen tutkimuksen ja sisällönanalyysin menetelmin Ahvenanmaalla 1990-luvulla käytyä keskustelua Euroopan unionin jäsenyydestä ja Ahvenanmaan asemasta osana Euroopan unionia. Ahvenanmaalla käytiin Manner-Suomen tapaan ennen unioniin liittymistä varten järjestettyjä kansanäänestyksiä laajaa ja kriittistäkin keskustelua unionijäsenyyteen liittyen. Toisena kantavana teemana käsittelen 1990-luvun lopulla Ahvenanmaalla puheenaiheeksi nousutta keskustelua maakunnan itsenäisyydestä. Osa ahvenanmaalaisista koki tuolloin, että maakunnan päätösvalta oli karannut liian kauas Brysseliin ja Helsinkiin. Tätä päätösvaltaa haluttiin maakuntaan takaisin, ja Ahvenanmaan itsenäisyys nähtiin vaihtoehtona tähän. Tutkimuksen lähdeaineistona olen käyttänyt Ahvenanmaan maakunta-arkistossa olevia dokumentteja, Kansallisarkistosta peräisin olevia presidentti Ahtisaaren arkiston aineistoja ja lisäksi laaja-alaisesti sanomalehtiaineistoa niin Ahvenanmaalta kuin Manner-Suomesta.

Tutkimusaineiston perusteella voidaan osoittaa, että Ahvenanmaalle on muodostunut viimeisten sadan vuoden aikana oma identiteetti, joka näkyy maakunnassa käydyssä **poliittisessa** keskustelussa maakunnan itsenäisyydestä ja unionijäsenyydestä. Tästä huolimatta maakunnassa on voimakas halu säilyttää nykyisen kaltainen itsehallintojärjestelmä ja siihen liittyvät rakenteet. Suuri enemmistö maakunnan asukkaista ja päättäjistä haluaa kehittää maakunnan asemaa osana Suomea nykyisen itsehallintojärjestelmän puitteissa. Huomionarvoista on, että sata vuotta sitten suosiossa ollut ajatus Ruotsiin liittymisestä ei enää saa kannatusta Ahvenanmaalla. Tässä näkyy ehkä voimakkaimmin uuden ”ahvenanmaalaisen identiteetin” muodostuminen itsehallintojärjestelmän myötä.

Avainsanat: Ahvenanmaa, lähistoria, politiikka, itsehallinto, itsenäisyys, identiteetti, kansallismielisyys, Euroopan unioni, kansanäänestys

Sisällys

1. Johdantoa	4
1.1 Tutkimuskysymyksen ja aiheen esittely	4
1.2 Aiempi tutkimus ja muu kirjallisuus	5
1.3 Tutkimuksen käsitteistä ja tutkimusmenetelmistä	8
1.4 Ahvenanmaan poliittisen historian varhaisia vaiheita	11
2. Itsehallinnollinen Ahvenanmaa osana Suomea.....	15
2.1 Itsehallintojärjestelmä ja poliittinen valta Ahvenanmaalla.....	15
2.2 Ahvenanmaan puoluekenttä	17
3. Ahvenanmaa osana Euroopan unionia.....	21
3.1 Kahden kansanäänestyksen jälkeen - Ahvenanmaa liittyy Euroopan unioniin.....	21
3.2 Ei Gibraltar, mutta postittajien veroparatiisi kuitenkin - Veroraja muodostuu Ahvenanmaan ja muun unionin välille.....	24
3.3 Kansanäänestyksen puolesta ja propagandaa vastaan - EU-jäsenyyden vastustajat Ahvenanmaalla	26
3.4 Oma europarlamenttipaikka vai ei – Keskustelu Ahvenanmaan edustuksesta Euroopan unionissa	31
3.5 Taalerihankkeista oikeustutkintaan - Ahvenanmaan rahapolitiikka.....	34
4. Itsehallinnollinen vai itsenäinen Ahvenanmaa.....	38
4.1 Siilipuolustusta ja erivapauksia - Ahvenanmaan suhde muuhun Suomeen	38
4.2 Ministerin ulostulo avaa keskustelun - Ahvenanmaan itsenäisyyskeskustelu herää	41
4.3 Ei itsenäisyydelle, mutta lisää itsehallintoa - Ahvenanmaan Keskusta ja itsenäisyyskysymys.....	44
4.4 Vapautta vai realismia - Ahvenanmaan puolueet ja itsenäisyyskeskustelu 1990-luvun lopussa.....	47
4.5 Presidentti Ahtisaaren näkemykset Ahvenanmaan itsenäisyydestä.....	53
5. Johtopäätökset ja yhteenveto	57
Lähteet.....	60
I. Arkistomateriaalit	60
II. Dokumentit.....	60
III. Sanomalehdet	61
IV. Kirjallisuus.....	61
V. Internet-lähteet	63

1. Johdantoa

1.1 Tutkimuskysymyksen ja aiheen esittely

Tämän tutkielman tarkoituksena on tutkia tapahtumia Ahvenanmaalla Suomen EU-jäsenyyden alkuvuosina 1990-luvulla. EU-jäsenyys herätti aikanaan Suomessa voimakasta poliittista keskustelua ja siihen liittyi suuria poliittisia kiistoja. Suomessa EU-jäsenyyteen liittyvät jakolinjat olivat syviä, eikä EU-jäsenyyden hyväksyminen poliittisesti ollut mikään läpihuutojuttu. Jäsenyyteen liittyi suuria periaatteellisia ja poliittisia kysymyksiä, mutta myös käytännön talouspolitiikkaan ja esimerkiksi maatalouteen liittyviä isoja käytännön kysymyksiä. Ahvenanmaallakin käytiin samaan aikaan omaa keskustelua maakunnan EU-jäsenyydestä, sillä poliittisesti olisi ollut mahdollista, että Suomen liittyessä unioniin, Ahvenanmaa olisi jättäytynyt sen ulkopuolelle. Ahvenanmaalla unioniin liittyvä keskustelu käytiin paitsi poliittisesta edustuksesta, niin myös erityisesti maakunnan tärkeiden elinkeinojen, merenkulun, maatalouden ja kalastuksen edellytyksistä. Merkittävää oli erityisesti niin sanottu verorajakysymys, joka liittyy Ahvenanmaan vesillä liikennöivien alusten verovapaaseen matkustajamyyntiin. Ahvenanmaan kohdalla iso kysymys oli myös maakunnan edustus unionin päätöksenteossa. Käytännön tasolla kuitenkin Ahvenanmaalla seurattiin tarkkaan Suomen ja Ruotsin päätöstä liittyä unioniin. Maakunnassa nähtiin, että tällä oli merkittävä vaikutus siihen, mikä Ahvenanmaan asema taloudellisesti ja poliittisesti olisi jatkossa.

Pian Ahvenanmaan EU-jäsenyyden jälkeen alkoi maakunnassa myös keskustelu maakunnan itsenäisyydestä ja suuremmasta päätösvallasta maakunnan omiin asioihin. Tämä liittyi merkittävästi myös EU-jäsenyyteen, sillä juuri EU-jäsenyyden myötä maakunnassa koettiin, että maakunnan päätösvalta omiin asioihinsa oli selvästi heikentynyt. Tässä merkittävää oli se, että Ahvenanmaalla koettiin, että päätösvalta EU-asioissa kulki liiaksi Manner-Suomen ja Helsingin päättäjien kautta. Itsenäisyyden kannattajat näkivät, että itsenäisyyden myötä osa tästä päätösvallasta olisi ollut mahdollista saada takaisin. Toisaalta itsenäisyysajatuksen vastustajat painottivat myös EU-näkökulmaa, sillä he näkivät Ahvenanmaan aseman heikkenevän suurella todennäköisyydellä itsenäisyyden myötä. Maakunnan taloudellisen ja poliittisen erityisaseman säilyttämisen koettiin olevan mahdollisesti vaikeampaa itsenäisenä valtiona. Ahvenanmaan nykyinen poliittinen ja kulttuurinen erityisasemahan perustuu suurelta osin maakunnan asukkaiden vähemmistöasemaan Suomessa. Itsenäisellä Ahvenanmaalla ruotsinkieliset olisivat enemmistöasemassa, ja

suomenkieliset pieni vähemmistö. Näin ollen ruotsin kielen erityisaseman perusteleva olisi nykyistä vaikeampaa.

Kielikysymys on myös merkittävässä roolissa sekä keskusteltaessa Ahvenanmaan päätöksenteosta niin Suomessa kuin Euroopan unionissa. Ahvenanmaalla on kannettu huolta, että Helsingissä päättäjien ruotsin kielen taito on heikentynyt. Tässä mielessä ahvenanmaalaiset ovat voineet kokea, että heidän mahdollisuutensa saada esitettyä omia näkemyksiään Helsingissä ovat osin heikentyneet.

Tutkimuksessani pyrin käymään läpi sitä, miten ahvenanmaalaiset itse kokivat poliittisen asemansa muuttuneen EU-jäsenyyden myötä, ja mitkä tekijät tässä vaikuttivat taustalla. Toisaalta tuon esille myös suomalaisten päättäjien ja vaikuttajien, kuten presidentti Ahtisaaren näkemyksiä Ahvenanmaahan liittyen. Ahvenanmaalla on merkittävä erityisasema osana Suomea, ja alue on sekä poliittisesti että taloudellisesti tärkeä Suomelle. Tästä huolimatta Suomessa tiedetään Ahvenanmaasta ja ahvenanmaalaisista varsin vähän. Tämä on voinut johtaa ylilyönteihin ja ristiriitoihin niin Suomessa kuin Ahvenanmaalla. Suomessa käydyssä keskustelussa niin politiikassa kuin mediassa Ahvenanmaasta käyty keskustelu on usein hyvin pintapuolista ja yleistävää. Kun tietämys toisesta osapuolesta ja sen ajatuksista on liian vähäistä, on helppo yksinkertaistaa ja esittää ongelmallisia tulkintoja erilaisiin poliittisiin kysymyksiin. Toivon, että tämä tutkielma tuo uuden näkökulman Suomen ja Ahvenanmaan välisiin suhteisiin ja laajentaa tietämystä niihin liittyen. Toimiva suhde Suomen ja Ahvenanmaan välillä on molemmille eduksi.

1.2 Aiempi tutkimus ja muu kirjallisuus

Tämän tutkimuksen aiheesta on verrattain vähän aiempaa akateemista tutkimusta. Suomen EU-jäsenyydestä on kirjoitettu kokonaisuutenaan kyllä paljonkin, mutta Ahvenanmaan aseman käsittely on jäänyt siinä vähemmälle huomiolle. Ahvenanmaata koskeva tutkimus puolestaan painottuu suurelta osin turvallisuuspolitiikkaan ja hieman vanhempaan historiaan. Lähihistoriaan liittyvää tutkimusta Ahvenanmaasta ja Suomen ja Ahvenanmaan välisistä suhteista on vähänlaisesti. Kiinnostus Ahvenanmaata kohtaan on viime vuosina kohdistunut lähinnä maakunnan turvallisuuspoliittiseen asemaan. Tässä kohdin keskeinen kysymys on ollut Ahvenanmaan demilitarisointi ja kysymys demilitarisoinnin tulevaisuudesta. Erityisesti aiheesta ovat nostaneet keskustelua asiantuntijat, ja tutkijat, joiden mielestä demilitarisointi ei ole toimivin ratkaisu Ahvenanmaan turvallisuuden takaamiseksi. Aihetta on käsitellyt esimerkiksi Jukka Tarkka vuonna

2020 ilmestyneessä teoksessaan *Ahvenanmaa*. Tarkka ottaa teoksessaan melko vahvasti kantaa Ahvenanmaan aseman muuttamisen puolesta. Teoksensa loppusanoissa Tarkka toteaa:

”Ahvenanmaan turvallisuuspoliittinen historia tuntuu osoittavan, että siellä, missä aseettomuus ja puolueettomuus esiintyvät rinnakkain, kumpikaan ei voi toteutua. Puolueettomuus ei voi säilyä, eikä aseettomuus toteutua, ellei ole niiden koskemattomuutta suojaavaa voimaa.”¹

Ahvenanmaan turvallisuuspoliittista asemaa on teoksessaan *Taistelu Ahvenanmaasta – Oolannin iäisyyskysymys* käsitellyt myös ye-komentaja Arvo Komulainen. Komulaisen vuonna 2005 ilmestynyt teos luotaa Ahvenanmaan turvallisuuspoliittista ja kansainvälispoliittista asemaa laajasti Ruotsin vallan ajalta 1900-luvun lopulle. Komulaisen näkökulma on teoksessaan sotilaspoliittinen. Erityisen tarkkaan Komulainen kuvaa Ahvenanmaan asemaa toisessa maailmansodassa ja siihen liittyvässä kansainvälispoliittisessa diplomatiassa. Varsinaista sisäpolitiikkaa ja talouskysymyksiä ei teoksessa kuitenkaan juuri käsitellä, kuten ei myöskään erityisemmin Ahvenanmaan EU-jäsenyyttä ja sen vaikutuksia.

Ahvenanmaan itsenäisyysajatuksista on kirjoittanut Ålandsbankenin entinen pankinjohtaja Thorvald Eriksson teoksessaan *Åland i Motvind - Finlands moraliska Ålandskris*. Erikssonin näkökulma on erityisen mielenkiintoinen, sillä hän oli Ahvenanmaan itsenäisyysliikkeen suurimpia nimiä 1900-luvun lopulla. Erikssonin teos ei kuitenkaan ole akateeminen, eikä puolueeton tutkimus, vaan enemmänkin eräänlainen pohdinta Ahvenanmaan itsenäisyydestä itsenäisyyteen positiivisesti suhtautuvan henkilön näkökulmasta.

Varsinaista akateemista tutkimusta Ahvenanmaasta on kirjoitettu hyvin vähän. Åbo Akademiassa ilmestyy välillä ruotsin kielellä valtio-opillista tutkimusta, jonka pääpaino on Ahvenanmaan vaalijärjestelmässä, ja vaalituloksen analysoinnissa. Esimerkiksi professori Kimmo Grönlund on tutkinut ahvenanmaalaisien äänestyskäyttäytymistä osana laajempaa suomenruotsalaisten äänestyskäyttäytymisen tutkimusta, esimerkiksi teoksessaan *Språk och politisk mobilisering – Finlandssvenskar i publikdemokrati*. Pro gradu -tutkielmista on mainittava Rasmus Lindqvistin Åbo Akademiassa keväällä 2020 julkaistu *Politiska skiljelinjer på Åland -En valundersökning i samband med lagtingsvalet 2019*, joka käsittelee Ahvenanmaan poliittisia puolueita ja niiden äänestäjiä valtio-opillisesta näkökulmasta, keskiössään Ahvenanmaan vuoden 2019 maakuntapäivävaalit, ja näiden tuloksen analyysi. Vaikka Lindqvistin gradu käsittelee lähinnä vain viimeksi kuluneiden vuosien tapahtumia, antaa se mielenkiintoista taustatietoa ahvenanmaalaisista äänestäjistä, ja heidän taustallaan vaikuttavista ideologisista ja poliittisista ristiriidoista.

¹ Tarkka Jukka, *Ahvenanmaa*. Docendo, Jyväskylä 2020. s. 208

Ahvenanmaan asemasta ja itsenäisyysajatuksista on käyty melko vähän akateemista keskustelua. Yksittäisistä yliopistomaailman asiantuntijoista esimerkiksi Åbo Akademin entinen valtio-opin professori Dag Anckar on osallistunut Ahvenanmaan itsenäisyyttä koskevaan keskusteluun. Pieniä valtioita ja itsehallintoalueita tutkinut Anckar on verrannut Ahvenanmaata muihin pieniin saarivaltioihin, ja todennut, että näiden esimerkki osoittaa, että Ahvenanmaan itsenäisyys ei olisi mahdoton ajatus.² Anckarin mukaan vastaavia pieniä saarivaltioita kuin Ahvenanmaa löytyy eri puolilta maailmaa, ja tässä mielessä Ahvenanmaa ei ole poikkeus. Anckar myös tuo esille John Stuart Millin ajatuksia toimivan demokratian edellytyksistä, ja toteaa, että ahvenanmaalainen yhteiskunta täyttää nämä edellytykset. Ahvenanmaalla on oma media, joka omalla kielellään käy aktiivista yhteiskunnallista keskustelua eri aihepiireihin liittyen.

Dag Anckar on tutkinut pieniä valtioita teoksessaan *Politik i lilleputtar – Mikrostaten i komparativ belysning*. Maailman valtioita voidaan luokitella väkilukunsa perusteella erilaisiin luokkiin. Kaikkein pienimpiä valtioita kutsutaan mikrovaltioiksi. Mikrovaltion määritelmänä on usein pidetty miljoonan asukkaan rajaa. Noin viidennes maailman valtioista voidaan luokitella mikrovaltioiksi. Vuonna 1999 tällaisia valtioita oli maailmassa yhteensä 43, joista alle puolen miljoonan asukkaan valtioita oli 36, joista 24 oli alle 250 000 asukkaan valtioita, ja joista kaikkein pienimpiä alle 100 000 asukkaan valtioita oli 16 valtiota.³ Suurin osa mikrovaltioista on syntynyt siirtomaakauden jälkeisessä 1960–70-lukujen itsenäistymisaallossa.

Anckarin mukaan pienvaltioihin kohdistuvaa tutkimusta on olemassa verrattain vähän, sillä valtiotieteellisessä tutkimuksessa ja valtioihin kohdistuvassa vertailevassa tutkimuksessa on usein ollut tapana jättää kaikkein pienimmät valtiot pois tutkimuksesta. Raja on voitu vetää esimerkiksi miljoonaan asukkaaseen, tai 250 000 asukkaaseen. Joskus puhutaan vain ”kaikkein pienimmistä valtioista” yleisellä tasolla.⁴

Vuonna 2000 Ahvenanmaan itsenäisyyttä ajava Sällskapet Ålands Framtid (nykyinen Ålands Framtid -puolue) tilasi professori Dag Anckarilta ja University of Prince Edward Islandin valtiotieteen professori Barry Bartmannilta tutkimuksen Ahvenanmaan itsenäisyyteen liittyen. Anckar ja Bartmann ovat molemmat perehtyneet tutkimuksissaan mikrovaltioihin ja niiden poliittisiin ja yhteiskunnallisiin taustoihin. Teoksessaan *Ett ramverk för ett självständigt Åland*,

² HBL 8.6.1997

³ Anckar 2004 s. 1

⁴ ibid

Anckar ja Bartmann käsittelevät seikkaperäisesti Ahvenanmaan itsenäisyyteen liittyviä kysymyksiä ja Ahvenanmaan suhdetta muihin mikrovaltioihin.

Mielenkiintoinen populaarimpi esitys Ahvenanmaan lähihistoriasta on Staffan Bruunin kirjoittama Anders Wiklöfin elämäkerta *Muurarin pojasta miljonääriksi*, joka kertoo Ahvenanmaan rikkaimman miehen Wiklöfin kasvutarinan köyhän perheen pojasta menestyväksi yrittäjäksi ja miljonääriksi. Wiklöf on kiistatta Ahvenanmaan lähihistorian yksi merkittävimpiä hahmoja, joka on vaikuttanut Ahvenanmaan talouselämässä jo vuosikymmeniä. Wiklöfin elämäkerrasta saa hyvän käsityksen, miten Ahvenanmaan yhteiskunta ja talouselämä on kehittynyt sotien jälkeisistä vuosikymmenistä näihin päiviin, ja miten ahvenanmaalainen yhteiskunta on muuttunut muun maailman mukana. Anders Wiklöf on Ahvenanmaan yhteiskunnan kannalta keskeinen toimija, jolla on kontaktit niin talouselämään, poliitikkoihin kuin monen muunkin osa-alueen toimijoihin. Wiklöfin veli Lasse oli aikoinaan sosiaalidemokraattien kärkipoliitikkoja Ahvenanmaalla. Itse Anders Wiklöf on pysynyt poliittisesti sitoutumattomana, sillä hän ei omien sanojensa mukaan halua toimia politiikassa, koska ”silloin hän menettäisi ihmisten luottamuksen”.⁵

1.3 Tutkimuksen käsitteistä ja tutkimusmenetelmistä

Tämän tutkimuksen käsiteltävänä oleva ajanjakso on lähihistoriaa, ja tutkimuksen kohteena olevat kysymykset ovat akateemiselle tutkimukselle vielä verrattain uusia ja tutkimuksen näkökulma tuore. Tässä mielessä tutkimuksen teoreettinen viitekehys ja tutkimusmenetelmät ovat omanalaisensa ja poikkeavat jossain määrin esimerkiksi varhaisempaa ja laajemmin tutkittuja aiheita käsittelevästä historian tutkimuksesta. Lähihistorian tutkimuksen metodologiaa ja tutkimuksellisia erityispiirteitä havainnollistamaan olen tätä tutkimusta tehdessä käyttänyt Timo Soikkasen toimittamaa teosta *Lähihistoria – teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia*. Teos käsittelee monipuolisesti lähihistorian tutkimusta eri näkökulmista.

Tutkimusmenetelmien osalta tämä tutkimus nojautuu laadulliseen tutkimukseen ja sisällönanalyysiin. Näiden tutkimusmenetelmien problematiikkaan olen saanut uutta näkökulmaa Anneli Sarajärven ja Jouni Tuomen teoksesta *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Sarajärvi ja Tuomi määrittelevät teoksessaan, sisällönanalyysin menetelmäksi, jolla ”voidaan analysoida dokumentteja systemaattisesti ja objektiivisesti”. Tämän tutkimuksen kohdalla analysoitaviksi

⁵ Bruun 2019, s.116.

dokumenteiksi voidaan laskea esimerkiksi kirjat, sanomalehtiartikkelit ja erilaiset arkistomateriaalit. Sisällönanalyysi on väline, jolla saadaan kerättyä dokumenteista merkityksellistä tietoa tutkimusta ja johtopäätöksiä varten.

Ahvenanmaalaista identiteettiä tutkiessa olen käyttänyt taustakirjallisuutena muun muassa Stuart Hallin teosta *Identiteetti* ja Benedict Andersonin teosta *Imagined Communities*. Ahvenanmaalle on muodostunut oma erityinen alueellinen identiteettinsä vuosien kuluessa, ja erityisesti maakunnan itsehallinnollinen asema on ollut tässä merkittävänä tekijänä. Kun vielä sata vuotta sitten suuri osa ahvenanmaalaisista haikaili Ruotsiin liittymistä, ja koki voimakasta yhteenkuuluvuutta Ruotsiin, niin nykyisin tilanne on aivan toinen. Ruotsiin liittymiselle ei enää juurikaan ole kannatusta Ahvenanmaalla, ja nykyisellä itsehallinnolla on vahva tuki. Tämän lisäksi maakunnan itsenäisyydelläkin on nykyisin enemmän kannatusta kuin Ruotsiin liittymisellä. Tämä on osoitus Ahvenanmaalle erityisen alueellisen, kulttuurisen ja poliittisen identiteetin voimistumisesta viimeisen sadan vuoden aikana.

Taustakirjallisuutta ja aikaisempaa tutkimusta on varsinaisesta tutkimusaiheesta saatavilla verrattain vähän, mikä aiheuttaa tietynlaisen haasteen tutkimuksen tekijälle. Toisaalta se antaa myös mahdollisuuden esittää tutkimuksen kautta mielenkiintoista uutta tietoa yleisölle. Koska taustakirjallisuutta on verrattain vähän tarjolla, on tutkimuksen pääpaino tutkittavan aineiston käsittelyssä ja analysoinnissa. Keskiössä ovat sanomalehdet ja muu uutismateriaali, eduskunnan ja muiden tahojen pöytäkirjat sekä esimerkiksi tasavallan presidentin arkiston materiaalit. Lisäksi tutkimukseen on saatu tietoa erilaisista verkkomateriaaleista, kuten ahvenanmaalaisien toimijoiden verkkosivuilta, tilastotietoja ja muuta mielenkiintoista materiaalia.

Aiheen verrattain suuren tuntemattomuuden seurauksena olen nähnyt tarpeelliseksi avata tutkielman alussa myös Ahvenanmaan historiaa, poliittisia oloja ja tämänhetkistä asemaa. Nämä ovat olennaisia tietoja, jotta on mahdollista hahmottaa tekijät, jotka vaikuttivat ahvenanmaalaisen EU- ja itsenäisyyskeskustelun taustalla viime vuosisadan lopulla. Ahvenanmaa on pieni yhteiskunta, jossa erilaiset asiat limittyvät toisiinsa läheisesti, ja samat toimijat voivat olla erilaisessa roolissa eri yhteiskunnan osa-alueilla. Tässä mielessä on olennaista ymmärtää myös taustaa maakunnan taloudellisesta asemasta ja kulttuurisesta kontekstista. Nämä limittyvät vahvasti myös keskusteluun maakunnan asemasta osana Suomea ja Euroopan unionia, kuten myös itsenäisyyskeskustelussa. Toisaalta keskustelu Euroopan unionista ja itsenäisyydestä on myös ollut osittain limittynyt toisiinsa.

Ahvenanmaan asemaa käsiteltäessä on syytä tuntea tietyt käsitteet, ja mitä niillä tarkoitetaan. Olennaisia käsitteitä, jotka auttavat ymmärtämään Ahvenanmaan asemaa ovat itsehallinto, ja demilitarisointi. Nämä kaksi asiaa erottavat Ahvenanmaan hallinnollisesti muusta Suomesta, ja tekevät maakunnasta kansainvälisestikin harvinaisen poikkeuksen. Itsehallinnollinen asema antaa maakunnalle monia oikeuksia, mitä muilla Suomen alueilla ei ole. Ahvenanmaalla on merkittävää päätösvaltaa omiin asioihinsa, ja tämä näkyy myös keskustelussa Ahvenanmaasta osana Euroopan unionia. Ahvenanmaalla unioniin liittyvässä keskustelussa onkin oma ominaispiirteensä, jossa on pohdittu miten unionijäsenyys vaikuttaa Ahvenanmaan mahdollisuuksiin omaan itsemääräämisoikeuteen ja omaan edustukseen unionissa. Toinen merkittävä pohdinnan aihe on ollut, miten unionijäsenyys vaikuttaa Ahvenanmaan asemaan osana Suomea, ja heikentääkö vai vahvistako unionijäsenyys maakunnan asemaa osana Suomea. Tämä on ollut myös keskeinen teema ahvenanmaalaisessa itsenäisyyskeskustelussa.

Ahvenanmaan kansainvälinen asema puolestaan liittyy vahvasti maakunnan demilitarisointiin, eli linnoittamattomuuteen. Yleisellä tasolla demilitarisoidun alueen määritelmänä voidaan pitää, sitä että sotilaallisten joukkojen sijoittaminen alueelle on kiellettyä, kuten myös alueen linnoittaminen. Suomen ulkoministeriö määrittelee Ahvenanmaan demilitarisoinnin seuraavasti: *“Ahvenanmaa on demilitarisoitu. Tämä tarkoittaa sitä, ettei sotilaallinen läsnäolo maakunnassa ole sallittua ja ettei saaria saa linnoittaa. Ahvenanmaa on myös neutralisoitu, minkä vuoksi se on mahdollisissa konflikteissa pidettävä sodan uhan ulkopuolella.”*⁶

Tutkimuksen aiheen monipuolisuudesta ja aikaisemman tutkimuksen vähäisyydestä johtuen aiheen tarkempi taustoittaminen on mielestäni tarpeen. Monelle lukijalle Ahvenanmaan historia ja nykyinen asema voivat olla vieraita. Tämän vuoksi pyrin tutkielman alkupuolella taustoittamaan aihetta monipuolisesti, jotta tutkimuksen johtopäätökset hahmottuvat lukijalle osana laajempaa kokonaisuutta.

⁶ https://um.fi/ahvenanmaan-erityisasema#Ahvenanmaan_demilitarisointi

1.4 Ahvenanmaan poliittisen historian varhaisia vaiheita

Ahvenanmaan, niin kuin koko Suomen, kansainvälispoliittinen asema muuttui suuresti Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Ahvenanmaan kohdalla merkittävää oli, että Itämeri ei ollut enää Neuvostoliiton ja puolueettomien maiden ympäröimä sisämeri, vaan sen rantojen hallinta jakaantui lukuisille maille. Erityisesti Baltian maiden nopea irtaantuminen Venäjän vaikutuspiiristä, Venäjän yleinen poliittisen aseman heikentyminen ja Suomen ja Ruotsin liittyminen Euroopan unioniin muuttivat suuresti alueen kansainvälistä asemaa. Ahvenanmaa on ollut vuosisatojen ajan keskiössä Itämeren turvallisuuspoliittisissa tapahtumissa. Ahvenanmaan keskeinen maantieteellinen asema Itämerellä ja läheisyys Tukholmaan ovat tehneet siitä merkittävän kohteen alueen hallintaa eri aikoina havitelleille suurvalloille. Sen jälkeen, kun Ahvenanmaa siirtyi muun Suomen mukana Ruotsilta Venäjän hallintaan, on se ollut ruotsalaisille eräänlainen ”Tukholmaan suunnattu ladattu ase”. Ahvenanmaan joutumisen väärin käsiin on nähty olevan merkittävä turvallisuusriski Ruotsille.

Ahvenanmaa on ollut sotatoimien kohteena eri aikoina. Suomen siirtyessä osaksi Venäjää vuonna 1809 Suomen sodan päättymisen ja Haminan rauhan solmimisen myötä myös Ahvenanmaa siirtyi Ruotsilta Venäjän vallan alle. Tämä merkitsi suurta muutosta Ahvenanmaan strategisessa asemassa. Kun ennen vuotta 1809 Ahvenanmaa oli sijainnut keskellä Ruotsi-Suomen valtakuntaa, uudessa tilanteessa siitä tuli Venäjän keisarikunnan rajavyöhykettä. Ruotsin vallan aikana Ahvenanmaan sotilaallinen merkitys oli ollut varsin vähäinen. Edellisen kerran sotilaallinen toiminta oli suoraan kohdistunut Ahvenanmaahan vuosien 1741–1743 Hattujen sodan aikana.⁷

Jo Suomen sodan rauhanneuvottelujen aikana Ruotsi kaavaili Ahvenanmaan demilitarisointia.⁸ Tämä olisi mahdollistanut Ruotsille meriturvallisuuden Tukholman edustalla. Suomen sota päättyi kuitenkin Ruotsin kannalta tappiollisesti, ja sen neuvotteluasema suhteessa sodan voittaneeseen Venäjään oli heikko. Venäjällä sodan voittajana ja Ahvenanmaan uutena hallitsijana oli valta määritellä Ahvenanmaan tulevaisuus. Venäläiset eivät olleet kiinnostuneita Ahvenanmaan demilitarisoinnista, vaan heille tärkeintä oli Ahvenanmaan linnoittaminen turvallisuuspoliittisen doktriininsa mukaisesti. Venäjän näkökulmasta odotettavissa oleva hyökkäys tulisi lännestä, joko Ruotsin tai lännen suurvaltojen suunnalta. Tästä näkökulmasta Ahvenanmaan sotilaallinen varustaminen oli erityisen tärkeää.

⁷ Robins, Graham, Bomarsund. *Outpost of Empire*. Åland Board of Antiquities, Mariehamn 2004, s. 2.

⁸ Robins, 2004. s. 4

Krimin sota päättyi virallisesti Pariisin rauhansopimukseen vuonna 1856. Sodan osapuolet allekirjoittivat rauhansopimuksen 30. maaliskuuta 1856. Rauhansopimuksessa määritettiin Ahvenanmaan demilitarisoinnin ensi askeleet brittien, ranskalaisten ja venäläisten päästyä sopimukseen Ahvenanmaan tulevaisuudesta. Rauhansopimuksessa Ahvenanmaa määritettiin linnoittamattomaksi alueeksi ensimmäistä kertaa saariryhmän historiassa. Aloite linnoittamattomuudesta tuli Britannian delegaatiolta. Rauhansopimuksen Ahvenanmaata koskeva lauseke kuuluu seuraavasti: *“Noudattaakseen Heidän Majesteettiensa Suur-Britannian ja Irlannin Yhdistyneen Kuningaskunnan Kuningattaren ja Ranskalaisten Keisarin toivomusta, selittää Hänen Majesteettinsa kaikkien Venäläisten Keisari, että Ahvenanmaan saaria ei linnoiteta ja ettei siellä tule säilytettäväksi tai rakennettavaksi mitään sotilaallista tai merilaitosta.”*⁹

1910-luvun viimeisinä vuosina Ahvenanmaan paikallisväestön keskuudessa heräsi halu saada maakunta liitettyä osaksi Ruotsia. Ruotsi tuki ahvenanmaalaisten pyrkimyksiä ja ehdotti joulukuussa 1917 että Ahvenanmaan asemasta pitäisi neuvotella erikseen samoihin aikoihin käytävissä Brest-Litovskin rauhanneuvotteluissa. Virallinen Ruotsi perusteli joukkojen lähettämistä Ahvenanmaalle vuoden 1918 keväällä Ahvenanmaan suojelemisella venäläisiltä vallankumouksellisilta. On kuitenkin selvää, että joukkojen lähettämisen taustalla oli kuitenkin todellisuudessa Ruotsin halu saada Ahvenanmaa haltuunsa. Suomalainen aikalaishistorioitsija ja Suomalaisen puolueen kansanedustajanakin toiminut professori J.R. Danielson-Kalmari kuvaili Ruotsin toimintaa varsin värikkäin sanankääntein *”kavalaksi yritykseksi kalastaa sameassa vedessä, yritykseksi anastaa Ahvenanmaa humanitaarisen naamion suojassa, ja näin saada aikaan tapahtunut tosiasia, fait accompli, jonka tyhjäksi tekeminen sitten kävisi Suomelle vaikeaksi”*.¹⁰

Suomen itsenäistyminen ja sitä seurannut sisällissota kuitenkin katkaisivat nämä pyrkimykset. Saksa osallistui suurella panoksella valkoisen Suomen tukemiseen eikä ollut halukas viemään Ahvenanmaan kysymystä Brest-Litovskiin. Neuvottelujen kannalta erityisen ongelmallista olisi ollut myös se, olisiko Ruotsin lisäksi neuvottelujen osapuolena ollut vasta itsenäiseksi julistautunut Suomi vai aluetta aikaisemmin hallinnut Venäjä. Suomessa yleinen näkemys oli, että Ahvenanmaan tulisi pysyä osana Suomea aivan, kuten se oli ollut jo Venäjän vallan aikana. Ahvenanmaan strateginen merkitys tunnistettiin jo tuolloin. Ruotsille ei haluttu luovuttaa strategista yliotetta Itämeren alueella. Erityisen tärkeää suomalaisille oli turvata kulkuyhteydet Pohjanlahdelle. Suomen tuleva valtionhoitaja C.G.E. Mannerheim kiersi Britanniassa ja Ranskassa tekemässä Suomen

⁹ 1856 DEMILITARISOINTISOPIMUS

(Ranskan, Suur-Britannian ja Venäjän välinen, Ahvenanmaansaaria koskeva sopimus. Tehty Pariisissa 30 päivänä maaliskuuta 1856)

¹⁰ Komulainen s.39

näkökulmaa Ahvenanmaasta tunnetuksi, ja onnistuikin luomaan myötämielisyyttä näiden maiden korkeimmassa valtionjohdossa Suomen näkökannalle.¹¹ Lopulta Ahvenanmaan kysymys päättyi vasta perustetun Kansainliiton ratkaistavaksi. Kansainliitto päätti syyskuussa 1921, että Ahvenanmaa pysyisi osana Suomea. Päätöksen ehtoina olivat Ahvenanmaan demilitarisointi ja maakunnalle annettava itsehallintoasema.

Kansainliiton päätös kuului seuraavasti:

1. *Suvereenisuus Ahvenanmaan saariin tunnustetaan kuuluvan Suomelle.*
2. *Kuitenkin yleinen rauha, Suomen ja Ruotsin väliset vastaiset hyvät suhteet, itse saarten menestys ja onni tulevat lujitelluiksi seuraavilla toimenpiteillä: a) saarten väestölle annettavilla uusilla takeilla, b) saariryhmän julistamisella puolueettomaksi ja jättämällä linnoittamatta.*¹²

Krimin sodan jälkeen Ahvenanmaalle määritelty demilitarisatioasema oli esimerkkinä myös vuoden 1921 päätöslauselmassa: ”*Suomi vahvistaa, sikäli kuin se sen osalta saattaa olla tarpeellista, sen selityksen, jonka Venäjä on antanut Parisin traktaattiin 30 päivästä maaliskuuta 1856 liitettyssä Ahvenanmaan saaria koskevassa sopimuksessa, ja sitoutuu siis olemaan linnoittamatta Ahvenanmaan saariksi nimettyä Suomen saariston osaa.*”

Vaikka Ahvenanmaan kysymys oli kokonaisuudessaan haastava, Kansainliiton voi nähdä onnistuneen päätöksessään varsin hyvin. Jokainen osapuoli sai riittävän syyn hyväksyä tehdyn sopimuksen. Itsehallinnolla taattiin ahvenanmaalaisille heidän kielellisen ja kulttuurisen erityisasemansa pysyvyys. Suomi sai Ahvenanmaan strategisen hallinnan itselleen ja elintärkeän meriyhteyden Pohjanlahdelle turvatuksi. Ruotsi puolestaan sai Ahvenanmaan demilitarisoinnin avulla turvattua kulkuyhteydet Tukholmaan ja toisaalta takeet siitä, että saaria ei käytettäisi mahdollisessa hyökkäyksessä sitä vastaan. Kansainliiton päätöksessä esitellyistä perusteluista ja lauselmista osan voi nähdä olevan nimenomaan Ruotsille suunnattuja turvatakuita: ”*Suomi pidättää itselleen niin ikään oikeuden aika ajoin käyttää saaria tarkastamassa 1 tai 2 keveää vedenpinnalla*

¹¹ Komulainen s.47

¹² 1921 Ahvenanmaanpäätös pöytäkirja kansainliiton neuvoston kokouksesta kesäkuun 24. päivänä 1921. Artiklat 1-2.

kulkevaa sota-alusta, jotka voivat siinä tapauksessa ankkuroida väliaikaisesti niiden vesillä. Paitsi näitä laivoja saa Suomi, jos erikoisen tärkeät seikat vaativat, tuoda vyöhykkeen vesille ja siellä väliaikaisesti pitää muitakin vedenpinnalla kulkevia laivoja, joiden kantavuus ei missään tapauksessa saa olla suurempi kuin yhteensä 6,000 tonnia.”¹³

Kansainliittoa on pidetty historiankirjoituksessa varsin tehottomana organisaationa, joka ei juuri onnistunut olemassaolonsa aikana ratkaisemaan kansainvälisiä konflikteja. Ahvenanmaan kysymys oli kuitenkin yksi sen harvoista onnistumisista ja kansainvälisen diplomatian voitto maiden välisistä kiistoista. Tuloksena oli päätös, joka ei välttämättä ollut täydellinen, mutta sellainen, jonka kanssa kaikki osapuolet pystyivät elämään.

¹³ 1921 Ahvenanmaansaarten linnoittamattomuutta ja puolueettomuutta koskeva sopimus. Artiklat 1 ja 4

2. Itsehallinnollinen Ahvenanmaa osana Suomea

2.1 Itsehallintojärjestelmä ja poliittinen valta Ahvenanmaalla

Ahvenanmaan maakunta kuuluu Suomeen, mutta sillä on laaja itsehallinto ja huomattavaa lainsäädäntövaltaa omiin asioihinsa. Maakunnan sisäisesti päätettäviä asioita ovat itsehallintolain mukaan muun muassa kunnallishallinto, opetus- ja kulttuuriasiat sekä terveydenhuolto. Maakunnan lainsäädäntövaltaa itsehallintoa koskevissa asioissa käyttää Ahvenanmaan maakuntapäivät, jolle valitaan edustajat neljän vuoden välein maakuntapäivien vaaleissa. Ylintä toimeenpanovaltaa maakunnassa käyttää puolestaan Ahvenanmaan maakuntahallitus, jonka valitsee maakuntapäivät. Maakuntahallitusta johtaa maaneuvos, joka toimii maakuntahallituksen puheenjohtajana.

Suomen hallitusta Ahvenanmaalla edustaa maaherra, jonka nimittää tasavallan presidentti sovittuaan asiasta maakuntapäivien puhemiehen kanssa. Maaherraksi nimitetään henkilö, jolla katsotaan olevan tarpeelliset edellytykset hoitaa maakunnan hallintoa, ja valvoa valtion turvallisuutta.¹⁴

Ahvenanmaan nykyinen itsehallintolaki on säädetty 1990-luvun alussa, ja on tullut voimaan 1.1.1993 alkaen. Nykyinen itsehallintolaki kumosi voimaan tullessaan edellisen, vuodelta 1951 peräisin olleen itsehallintolain.¹⁵

Ahvenanmaalla on voimassa kotiseutuoikeus, jolla on haluttu taata ruotsin kielen ja kulttuurin säilyminen. Kotiseutuoikeus tarvitaan maanomistukseen ja elinkeinon harjoittamiseen maakunnassa. Kotiseutuoikeus tarvitaan myös, jotta henkilö voi äänestää ja asettua ehdolla Ahvenanmaan maakuntapäivien vaaleissa. Maanomistukseen ja elinkeinon harjoittamiseen on kuitenkin olemassa poikkeussäädöksiä, joiden mukaan henkilö voi tietyin edellytyksin omistaa maata ja harjoittaa yritystoimintaa Ahvenanmaalla. Tämä tapahtuu hakemalla maakuntahallinnolta niin kutsuttua maanhankintalupaa (ruotsiksi *jordförvärvstillstånd*), jonka voi saada esimerkiksi henkilön muuttaessa Ahvenanmaalle, ja halutessa ostaa omakotitalon taajama-alueelta.¹⁶

Ahvenanmaan kotiseutuoikeuden saamisen edellytyksenä on Suomen kansalaisuus ja pysyvä asuminen Ahvenanmaalla. Kotiseutuoikeuden saa automaattisesti alle 18-vuotias henkilö, jonka

¹⁴ <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1991/19911144#L8P52>

¹⁵ <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1991/19911144#L11P70>

¹⁶ <https://www.regeringen.ax/aland-omvarlden/jordforvarv-pa-aland>

vanhemmilla on kotiseutuoikeus. Tämä tarkoittaa sitä, että lapset, jotka ovat syntyneet Ahvenanmaalla, ja joiden vanhemmista vähintään toisella vanhemmalla on kotiseutuoikeus, saavat sen automaattisesti. Heti Ahvenanmaalle muuton jälkeen kotiseutuoikeus on mahdollista saada myös, mikäli henkilö on aiemmin asunut Ahvenanmaalla vähintään 12 vuotta, tai asunut Ahvenanmaalla vähintään 10 vuotta sekä ollut kotiseutuoikeuden piirissä. Muissa tapauksissa kotiseutuoikeutta tulee erikseen hakea. Suomen kansalaisuuden ja Ahvenanmaalla asumisen lisäksi vaatimuksena on tyydyttävä ruotsin kielen taito ja asuminen tietyn ajan Ahvenanmaalla. Pääsääntöisesti vaatimuksena on 5 vuoden yhtäjaksoinen asuminen Ahvenanmaalla. Vähintään 3 vuoden asuminen Ahvenanmaalla riittää, mikäli henkilöllä on aiemmin ollut kotiseutuoikeus, tämä on asunut Ahvenanmaalla aikaisemmin keskeytyksettä 5 vuotta, henkilö on asunut Ahvenanmaalla eri pituisia jaksoja vähintään 7 vuoden ajan, tai henkilön vanhemmalla on ollut kotiseutuoikeus. Tiettyssä poikkeustilanteessa maakunnan hallinto voi myöntää kotiseutuoikeuden henkilölle, jonka aikaisempi yhteys Ahvenanmaalle on merkittävä ja pitkäkestoinen.¹⁷

Ahvenanmaan kotiseutuoikeuden voi myös menettää. Kotiseutuoikeuden menettämisen syynä voi olla, että henkilö on menettänyt Suomen kansalaisuuden tai on muuttanut vähintään viideksi vuodeksi pysyvästi pois Ahvenanmaalta. Tämä ei kuitenkaan koske opiskelijoita, jotka ovat olleet enintään viisi vuotta opiskelemassa Ahvenanmaan ulkopuolella. Ennen mahdollista kotiseutuoikeuden menettämistä henkilö saa ilmoituksen asiasta, ja tiedon, milloin hänen pitäisi viimeistään palata Ahvenanmaalle, mikäli hän ei halua menettää kotiseutuoikeutta. Henkilön katsotaan palanneen Ahvenanmaalle, kun hänellä on ollut kotikunta Ahvenanmaalla keskeytyksettä vähintään kuuden kuukauden ajan.¹⁸

Ahvenanmaa on Suomen eduskunnassa oma vaalipiirinsä, josta valitaan yksi edustaja Suomen eduskuntaan. Ahvenanmaan edustaja on yleensä kuulunut ruotsalaiseen eduskuntaryhmään, johon kuuluvat myös RKP:n kansanedustajat. Aika ajoin on ollut keskustelua siitä, pitäisikö Ahvenanmaan edustajan kuulua johonkin toiseen eduskuntaryhmään ahvenanmaalaisen puoluekehityksensä mukaisesti. RKP:n jäädessä ulos Juha Sipilän hallituksesta vuoden 2015 hallitusneuvotteluissa, esillä oli ajatus, että Ahvenanmaan kansanedustajaksi valittu Ahvenanmaan keskustaa edustava Mats Löfström olisi siirtynyt Keskustan eduskuntaryhmään. Löfström päätti kuitenkin edeltäjiensä tapaan liittyä ruotsalaiseen eduskuntaryhmään, mutta tuki oppositiosta käsin

¹⁷ <https://www.regeringen.ax/aland-omvarlden/alandsk-hembygdsratt>

¹⁸ *ibid*

esimerkiksi Sipilän valintaa pääministeriksi ja tuki hallitusta myös vuoden 2018 väläkysymysäänestyksessä.¹⁹

Ahvenanmaan kansanedustajana vuosina 1983–2003 toiminut Gunnar Jansson kuvaa Ahvenanmaan kansanedustajan asemaa eduskunnassa artikkelissaan *Ålänning i riksdagen* Markus Aaltosen toimittamassa veteraanikansanedustajien muistelmateoksessa, *Miten meistä tuli kansanedustajia?* Jansson kuvailee Ahvenanmaan kansanedustajan valintaa tyypilliseksi enemmistövaaliksi, jossa valitaan yksi edustaja vaalipiirille. Ahvenanmaan kansanedustaja on maakunnan ainoa edustaja eduskunnassa. Janssonin mukaan tämä tarkoittaa, että edustajan on edustettava paitsi omia äänestäjiään, myös kaikkia muita vaalipiirin ihmisiä, sekä muita ehdokkaita äänestäneitä, että äänestämättä jättäneitä. Jansson kuvailee Ahvenanmaan kansanedustajaa eräänlaiseksi ahvenanmaalaisten asiamieheksi, joka huolehtii monenlaisista ahvenanmaalaisille tärkeistä asioista pääkaupungissa.²⁰

2.2 Ahvenanmaan puoluekenttä

Ahvenanmaan puoluekenttä on osin samanlainen kuin Suomessa, mutta eroavaisuuksiakin löytyy. Puolueiden muodostumiseen ovat vaikuttaneet paitsi yleiset ideologiaan ja ammattiasemaan liittyvät tekijät, myös paikalliset kysymykset ja historialliset tapahtumat. Myös suhtautuminen itsehallintojärjestelmän kehittämiseen ja laajuuteen on ollut puolueissa erilaista.

Rauli Mickelssonin mukaan puolueet rakentuvat ”merkityksistä, jotka ovat yleensä syntyneet kansanliikkeen otettua jonkin asian ajaakseen.” Kansanliikkeen laajentuessa siitä voi syntyä puolue, joka alkaa ajaa tärkeäksi kokemiaan asioita siten, että ”sektorikysymyksestä tulee näkökulma, josta puolue katsoo kaikkia muita poliittisia kysymyksiä”. Suomen puolueista esimerkiksi Kokoomus ja SDP ovat syntyneet tämänkaltaisten liikkeiden pohjalle.²¹

Ahvenanmaan puolueista useat ovat syntyneet samankaltaisella tavalla kuin Manner-Suomessa, vastaamaan samanlaisiin ideologisiin ja aatteellisiin tarpeisiin. Ahvenanmaan suurin puolue on Keskusta (*Åländsk center*), joka sai vuoden 2019 maakuntapäivien vaaleissa 27,8 prosenttia äänistä ja 9 paikkaa maakuntapäiville. Seuraavaksi suurimmat puolueet olivat liberaalit (*Liberalerna på*

¹⁹ Eduskunta, Valtioapäiväasia M 1/2015 vp, Eduskunta Valtioapäiväasia VNT 1/2018 vp

²⁰ Jansson Gunnar, *Ålänning i riksdagen. Miten meistä tuli kansanedustajia?* Toim. Markus Aaltonen. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2007. s 112

²¹ Suomen puolueet -Vapauden ajasta maailmantuskaan. Rauli Mickelsson. Vastapaino, Tampere.

Åland, 19,7 prosenttia ja 6 paikkaa), Maltillinen kokoomus (*Moderat samling*, 13,8 prosenttia ja 4 paikkaa), Sitoutumaton kokoomus (*Obunden samling*, 13,6 prosenttia ja 4 paikkaa) ja Sosiaalidemokraatit (*Ålands socialdemokrater*, 9,2 prosenttia ja 3 paikkaa). Pienemmistä puolueista maakuntapäivillä ovat edustettuna Kestävä aloite (*Hållbart initiativ*, 8,3 prosenttia ja 2 paikkaa), Ahvenanmaan tulevaisuus (*Ålands framtid*, 4,7 prosenttia ja 1 paikka) sekä Åländsk demokrati (2,9 prosenttia ja 1 paikka).²²

Puoleista Keskusta edustaa Pohjoismaisten veljespuolueidensa tavoin poliittista keskustaa ja ajaa Ahvenanmaan eri alueiden asiaa. Keskustan tavoitteena on kehittää Ahvenanmaata kokonaisuutena, johon kuuluu niin maaseutu, saaristo kuin Maarianhaminan kaupunkikin. Keskustan tavoitteena on kehittää Ahvenanmaata pitkäjänteisesti ja kestävästi. Puolue korostaa ajattelussaan vastuullisen talouspolitiikan ja kestävän ympäristöpolitiikan periaatteita.²³

Ahvenanmaan liberaalit lukeutuu myös poliittiseen keskustaan ja on nimensä mukaisesti liberaalipuolue. Puolue korostaa vastuullisen talouspolitiikan lisäksi erityisesti yksilönvapauten ja tasa-arvoon liittyviä kysymyksiä. Liberaalien vaaliohjelmassa ruotsin kielen merkitys korostuu vähemmän kuin suurimmalla osalla muista Ahvenanmaan puolueista. Puolueen vaaliohjelmassa on mainittu myös kielivähemmistöt, erityisesti suomenkieliset, joiden liberaalit haluavat saavan sosiaali- ja terveyspalveluita omalla äidinkielellään.²⁴

Keskustan ja liberaalien, Ahvenanmaan suurimpien puolueiden, ehkä suurin ero liittyy Ahvenanmaan kuntarakenteeseen. Liberaalien puolueohjelmassa ajetaan pitkän tähtäimen mallia, jossa Ahvenanmaalla olisi vain kaksi kuntaa nykyisen kuudentoista sijaan. Tässä mallissa Manner-Ahvenanmaalla olisi vain yksi kunta, ja mallin toinen kunta kattaisi saaristoalueen. Keskusta puolestaan kannattaa politiikassaan pääpiirteissään Ahvenanmaan nykyistä kuntamallia, jossa painotetaan kuntien yhteistyötä kuntaliitosten sijaan.

Maltillinen kokoomus edustaa keskustaoikeistoa, ja on suurelta osin Ruotsin ja Suomen kokoomuspuolueiden linjoilla poliittisesti. Monessa kysymyksessä puolue on melko lähellä liberaaleja arvoiltaan. Puolue korostaa verkkosivuillaan jokaisen ihmisen arvoa, ja vapautta päättää

²² Ålands statistik- och utredningsbyrå ÅSUB, De politiska grupperingarnas röstetal och antal invalda i landstingslagtingsval 1979-2019. Taulukko.

²³ Ahvenanmaan keskustan verkkosivut: <https://centern.ax/var-politik/>

²⁴ Ahvenanmaan liberaalit, vaaliohjelma: <https://liberalerna.ax/valprogram/>

omista asioistaan. Talousasioissa puolue on selvän porvarillinen ja korostaa elinkeinoelämän ja tehokkaan julkisen sektorin merkitystä yhteiskunnan kehittämisessä.²⁵

Sitoutumaton kokoomus edustaa maltillista kokoomusta selvemmin poliittista oikeistoa ja konservatiivisuutta, vaikka puolue omassa ohjelmassaan asennoituukin poliittisen oikeisto-vasemmistojalon ulkopuolelle. Verkkosivuillaan puolue korostaa tiukan talouspolitiikan periaatteita, ja sanoo vastuullisen talouspolitiikan vaativan myös vaikeita säästöpäätöksiä. Puolue myös korostaa ajavansa pienyrittäjien asiaa, ja haluavansa tehdä yrittäjyydestä Ahvenanmaalla niin helppoa kuin mahdollista.²⁶

Sosiaalidemokraatit puolestaan edustavat ideologialtaan perinteistä Pohjoismaista sosiaalidemokratiaa. Puolueen ideologinen tausta on hyvin samanlainen kuin Suomen ja Ruotsin sosiaalidemokraateilla. Puolue toteaa verkkosivuillaan sosiaalidemokratian perustana olevan epätasa-arvon ja luokkayhteiskunnan vastustamisessa ja tasa-arvon sekä solidaarisuuden edistämässä.²⁷

Vuoden 2019 maakuntapäivien vaaleissa ensimmäisen kerran maakuntapäiville noussut Kestävä aloite edustaa vihreää ideologiaa. Puolue on noussut maakuntapäiville muiden vihreiden liikkeiden tavoin vaatimalla toimia ilmastonmuutoksen torjumiseksi ja ympäristöongelmien ratkaisemiseksi. Puolue esimerkiksi vaatii Ahvenanmaalle omaa ilmastolakia päästöjen vähentämiseksi.²⁸

Ålands Framtid-puolue on perustettu ajamaan Ahvenanmaan itsenäisyyttä, ja puolue onkin leimallisesti ruotsin kieltä korostava, kulttuurikonservatiivinen ja separatistinen. Puolueen mukaan moderni autonomia on ainoa tae ruotsin kielen ja ahvenanmaalaisen identiteetin säilymiselle ”suomalaistuvassa Suomessa (*i ett allt mer helfinskt Finland*).”²⁹

Toisaalta puolue ei kuitenkaan ole varsinaisesti oikeistopopulistinen, toisin kuin vuoden 2015 maakuntapäivien vaaleissa maakuntapäiville noussut oikeistolainen pienpuolue Åländsk demokrati, joka on linjauksiltaan selvän maahanmuuttovastainen ja arvokonservatiivinen. Puolue vastustaa esimerkiksi pakolaisten vastaanottoa Ahvenanmaalle.³⁰

²⁵ Moderat Samling för Åland, puolueen verkkosivut: <https://moderatsamling.ax/var-politik/>

²⁶ Obunden Samling, puolueen verkkosivut: <https://obs.ax/>

²⁷ Ahvenanmaan sosiaalidemokraattien verkkosivut: <https://www.socialdemokraterna.ax/var-ideologi/>

²⁸ Kestävä aloite puolueen verkkosivut: <https://www.hallbartinitiativ.ax/vartlofte>

²⁹ Ahvenanmaan tulevaisuuden verkkosivut: <https://alandsframtid.ax/>

³⁰ Åländsk demokrati, vaaliohjelma maakuntapäivävaalit 2019 <https://www.nyan.ax/valprogram/ald-allt-mer-ett-skargardsparti/>

Pääpiirteissään Ahvenanmaan puolueiden linjaukset suhteessa maakunnan itsehallintoon ovat hyvin samankaltaisia. Suurin osa puolueista kannattaa nykyisenkaltaista itsehallintojärjestelmää, jossa itsehallintoa kehitetään ja ylläpidetään. Ahvenanmaan itsenäisyyttä ajaa tällä hetkellä vain yksi puolue, Ålands Framtid. Puolueen pitkän aikavälin tavoitteena on saavuttaa itsenäisyys Ahvenanmaalle, ja edetä tätä tavoitetta kohti asteittain lisäämällä maakunnan itsemääräämisoikeutta.³¹ Ålands Framtidin poliittinen vaikutusvalta on kuitenkin hyvin pieni, sillä on vain yksi edustaja maakuntapäivillä, ja alle 5 prosentin kannatus vuoden 2019 maakuntapäivien vaaleissa.

Yleisellä tasolla katsottuna voidaan nähdä pieniä eroja puolueiden suhtautumisessa itsehallinnon kehittämiseen. Keskusta ja kokoomuspuolueet ovat olleet itsehallinnon kehittämisessä jonkin verran laajemman itsehallinnon kannalla kuin liberaalit ja sosiaalidemokraatit, jotka ovat olleet aavistuksen pidättyväisempiä itsehallinnon laajentamisen suhteen. Esimerkiksi verotuksen laajentamisessa ja suhtautumisessa suomen kieleen voidaan nähdä puolueiden välillä maltillisia eroja.

Kokonaisuudessaan erot puolueiden välillä ovat kuitenkin maltillisia suhteessa nykyiseen itsehallintojärjestelmään. Ålands Framtid-puoluetta lukuun ottamatta puolueet ovat olleet nykyisen järjestelmän kannalla. Eroja on ollut lähinnä siinä, miten pitkälle itsehallintoa voidaan kehittää nykyjärjestelmän puitteissa.

³¹ Ahvenanmaan Tulevaisuus-puolueen verkkosivut: <https://alandsframtid.ax/var-politik>

3. Ahvenanmaa osana Euroopan unionia

3.1 Kahden kansanäänestyksen jälkeen - Ahvenanmaa liittyy Euroopan unioniin

Ahvenanmaan siirtyminen Euroopan unioniin tapahtui 1. tammikuuta 1995 Suomen mukana. Ahvenanmaan erityissuhde EU:n sääntelyyn säännellään erityisessä protokollassa. Sen mukaan Ahvenanmaa on EU:n verounionin ulkopuolella.

Ahvenanmaan itsehallintolain mukainen erityisasema ilmenee kansainvälisiä sopimuksia ja EU:n perussopimuksia vahvistettaessa. Ahvenanmaan itsehallintolain mukaan maakunnan toimivaltaan kuuluvien sopimusmääräysten voimaansaattamissädöksille tarvitaan myös maakuntapäivien hyväksyntä ennen kuin sopimus tulee sen toimivaltaan kuuluvilta osin voimaan Ahvenanmaalla. Ahvenanmaan maakuntapäivät hyväksyi muun muassa Lissabonin sopimuksen voimaansaattamisen. Vasta sen jälkeen sopimus tuli maakunnassa voimaan Ahvenanmaan toimivaltaan kuuluvilta osiltaan. Maakuntapäivät on aiemmin hyväksynyt myös Amsterdamin ja Nizzan sopimukset.³²

Ahvenanmaan maakuntapäivien hyväksyntä vaadittiin myös Suomen liittyessä unioniin 1995. Ahvenanmaalla järjestettiin vuonna 1994 kaksi kansanäänestystä EU:hun liittymisestä. Ensimmäinen oli koko Suomen kanssa yhteinen äänestys, jossa vain 51 prosenttia ahvenanmaalaisista äänesti EU:hun liittymisen puolesta. Jälkimmäinen äänestys oli vain Ahvenanmaata koskeva itsehallintolain mukainen äänestys, jossa lopputulos oli vahvemmin EU:n puolesta, 74 prosenttia puolesta ja 26 prosenttia vastaan. Tosin äänestysaktiivisuus jälkimmäisessä äänestyksessä oli vain 49 prosenttia, kun se ensimmäisessä äänestyksessä oli 60 prosenttia. Äänestyksen lopputulokseen vaikutti todennäköisesti tieto Suomen ja Ruotsin liittymisestä unioniin. Jälkimmäisen äänestyksen matalampaan äänestysaktiivisuuteen on todennäköisesti ainakin osittain vaikuttanut se, että ensimmäisessä äänestyksessä ennakoäänestäminen ja postiäänestäminen oli mahdollista, mutta jälkimmäisessä ei. Kaikilla halukkailla ei ole välttämättä ollut mahdollisuutta osallistua jälkimmäiseen äänestykseen. Toisaalta äänestyksen tulos on niin selkeä, että edes äänestysaktiivisuuden merkittävä nousu ei olisi vaikuttanut lopputulokseen.

³² <https://eurooppatiedotus.fi/suomi-ja-eu/ahvenanmaa-eussa/>

Jälkimmäisen kansanäänestyksen vaalivalvojisissa antamassaan haastattelussa Ahvenanmaan tuolloinen kansanedustaja Gunnar Jansson toteaa ensimmäisen ja toisen kansanäänestyksen äänestystulosten eroihin liittyen, että ensimmäinen äänestys oli monen mielestä merkittävämpi, koska kyseisessä äänestyksessä äänestettiin koko Suomen EU-jäsenyydestä, josta myös siis Ahvenanmaalla äänestettiin osana Suomea. Siksi äänestysaktiivisuus oli korkeampi. Toisena syynä ensimmäisen äänestyksen tiukkaan tulokseen liittyen, Jansson toteaa, että merkittävä tekijä Ahvenanmaan äänestyksen muuta Suomea niukempaan lopputulokseen oli todennäköisesti maanviljelijäväestön suurempi osuus Ahvenanmaalla verrattuna muuhun Suomeen. Äänestyksen aikaan Ahvenanmaan väestöstä 12 prosenttia sai elantonsa maataloudesta ja kalastuksesta, muussa Suomessa osuuden ollessa vain 7 prosenttia. Maanviljelijät ja kalastajat sekä heidän järjestönsä olivat suurelta osin unionijäsenyyttä vastaan koko Suomessa, kuten myös Ahvenanmaalla.³³ Janssonin mukaan monien maatalousjärjestöjen mielipide vaihtui ensimmäisen äänestyksen jälkeen, ja harvempi maanviljelijä äänesti tämän vuoksi jälkimmäisessä äänestyksessä unionijäsenyyttä vastaan.

Ahvenanmaan tuolloinen maaneuvos Ragnar Erlandsson toteaa samalla haastatteluvideolla, että jälkimmäisen äänestyksen tulos on selvä kyllä EU-jäsenyyden puolesta. Erlandsson oli äänestyksessä unioniin liittymisen puolella, vaikka oli aiemmin sanonut, että välillisen verotuksen kysymyksistä ja oman europarlamenttipaikan saamisesta pitäisi olla selvyys ennen kuin Ahvenanmaa voisi liittyä unionin jäseneksi. Erlandssonin mukaan näitä aiheita tulee viedä eteenpäin jatkossakin, kun Ahvenanmaa on liittynyt unionin jäseneksi. Erlandssonkin toteaa äänestysprosentissa olleen toivomisen varaa, mutta toteaa myöskin äänestystuloksen olleen sen verran selvä, että tulkinnanvaraa ei jäänyt.³⁴

Ahvenanmaan oman kansanäänestyksen keskeiseksi teemaksi nousi matala äänestysprosentti, joka oli huomattavasti ensimmäistä äänestystä matalampi. Matalan äänestysaktiivisuuden yhdeksi syyksi voidaan nostaa ennakoäänestyksen puuttuminen. Aiheesta käytiin keskustelua ennen äänestystä. Muun muassa unionijäsenyyttä vastustanut kansalaisliike Utanför EU vaati maakuntahallitukselta ennakoäänestysmahdollisuutta Ahvenanmaan omaan kansanäänestykseen. 13.10.1994 päivätyssä vastauksessaan yhdistykselle maakuntahallitus toteaa, että ennakoäänestystä ei järjestetä erilaisista, lähinnä aikatauluun liittyvistä syistä.³⁵ Suurin syy vaikuttaa olevan se, että ennakoäänestys vaatisi

³³ Haastatteluvideo Ahvenanmaan kansanäänestyksen vaalivalvojisista 1994 <https://svenska.yle.fi/a/7-883331>

³⁴ *ibid*

³⁵ Ålands Landskapsstyrelse Nr 331 Kd1 Viesti kansalaisliike Utanför EU:lle

muutoksia maakunnan lainsäädäntöön, mikä ei ole mahdollista niin lyhyellä aikavälillä, mikä on mahdollista Suomen ja Ahvenanmaan kansanäänestysten välillä.

Kun oli selvinnyt, että Ahvenanmaasta todella tulisi osa Euroopan unionia, alkoi maakunnan sopeutuminen unionijäsenyyden edellyttämiin vaatimuksiin. Erityisen selvästi tämä näkyi maakunnan maatalouden ja kalastuksen toimintaedellytyksissä. Suomen maataloudelle, kuten myös Ahvenanmaan maataloudelle, EU-jäsenyys merkitsi suuria mullistuksia. Perinteinen maatalouselinkeino ei ollut enää kannattavaa uudessa toimintaympäristössä, ja ala tarvitsi uudistuksia selvitäkseen osana unionia. Ahvenanmaan Keskustan puheenjohtaja Ragnar Erlandsson ennusti *Centern Aktuellt* lehden numerossa 1/1995 Ahvenanmaan maataloudelle suuria menetyksiä, mikäli sellaisia muutoksia ei saada aikaan, jotka auttavat maataloutta selviämään EU-aikana. Kirjoituksessaan Erlandsson peräänkuulutti maanviljelijöiden ja heidän etujärjestöjensä yhteistyötä vientiyriyten ja muiden toimijoiden kanssa, jotta ahvenanmaalaiset tuotteet pärjäisivät kilpailussa, ja kuluttajat valitsisivat ahvenanmaalaisen tuotteen ulkomaisen suurtuotannon sijaan.³⁶ Kirjoituksessaan Erlandsson toteaa, että toimiva elinkeinoelämä ja työpaikat ovat välttämättömyys maaseudun elinvoiman kannalta. Hän myös korostaa, että ahvenanmaalaiset maanviljelijät ovat tunnettuja yritteliäisyydestään.

Centern Aktuellt-lehden vuoden 1997 numerossa Lars Holmberg kirjoittaa kalastuksen tulevaisuudesta, Hänen mukaansa maatalous ja kalastus ovat ne elinkeinot, joita EU-jäsenyys on koetellut kaikkein kovimmin. Maakunnan kalastuselinkeinoon pelastamiseksi Holmberg toivoo mahdollisimman nopeasti maakunnan oman lohikiintiön ottamista käyttöön.³⁷ Suurimpana ongelmana Holmberg pitää kalasta saadun hinnan alhaisuutta.

Ahvenanmaan liittyessä unioniin käytiin maakunnassa laajaa keskustelua siitä, mikä Ahvenanmaan asema unionissa tulisi olla. Erityisen merkittäviksi teemoiksi nousivat Ahvenanmaan poliittinen edustus unionin päätöksenteossa, ja toisaalta taloudelliset oikeudet osana unionia. Poliittisen edustuksen kysymyksessä erityisen merkittävä teema on ollut Ahvenanmaan oma europarlamenttipaikka. Erityisen voimakkaasti tämä kysymys nousi esille Suomen ja Ahvenanmaan unioniin liittymistä seuranneina vuosina, mutta myös myöhemmin asiaan on palattu erinäisissä kommentteissa. Ahvenanmaalaisten on vaikea saada omaa edustajaa läpi nykyisessä järjestelmässä, jossa koko Suomi on ollut oma vaalipiirinsä eurovaaleissa. Toisaalta Ahvenanmaalla on ollut usealla kaudella oma edustus Euroopan unionin alueiden komiteassa.

³⁶ *Centern Aktuellt* 1/95

³⁷ *Centern Aktuellt* 1997

3.2 Ei Gibraltar, mutta postittajien veroparatiisi kuitenkin – veroraja muodostuu Ahvenanmaan ja muun unionin välille

Ahvenanmaan taloudellinen asema Euroopan unionissa poikkeaa merkittävästi muusta Suomesta. Suurin erottava tekijä on niin sanottu verorajakysymys. Ahvenanmaalla on käytössä arvonlisävero, kuten muuallakin Suomessa, mutta muusta Suomesta poiketen, Ahvenanmaan maakunta ei kuulu Euroopan unionin arvonlisä- eikä valmisteveroalueeseen. Ahvenanmaa kuuluu kuitenkin EU:n tulliliittoon ja -alueeseen. Neuvoston direktiivin 2006/112/EY (arvonlisäverodirektiivi) 5 ja 6 artiklan perusteella Ahvenanmaa on arvonlisäverotuksessa kolmannen alueen (eli EU:n ulkopuolisen alueen) asemassa suhteessa muuhun Suomeen ja toisiin EU-maihin.

Ahvenanmaan erityisaseman seurauksena Ahvenanmaan ja EU:n arvonlisäveroalueen välillä on arvonlisäverotusta koskeva veroraja. EU:n arvonlisäveroalueella tarkoitetaan käytännössä EU-maita sisältäen muun Suomen. Veroraja merkitsee sitä, että Ahvenanmaan ja EU:n arvonlisäveroalueen välisiin tavarantoimituksiin ja siirtoihin sovelletaan arvonlisäverolain kolmansien maiden kanssa käytävään kauppaan liittyviä vientiä ja maahantuontia koskevia säännöksiä.³⁸

Verorajasta käytiin laajaa keskustelua Ahvenanmaan liittyessä Euroopan unioniin. Verokysymys on ollut poliittisen edustuksen lisäksi toinen merkittävä kysymys ahvenanmaalaisessa EU-keskustelussa. Taustalla vaikuttava merkittävä tekijä on merenkulun suuri osuus Ahvenanmaan taloudesta, ja verovapaan myynnin suuri merkitys Ahvenanmaan vesillä liikennöiville varustamoille.

Ahvenanmaa on aikaisemmin saanut etua siitä, että maakunta ei ole ollut osa EU:n veroaluetta. Tavarantoimituksen lähettäminen verorajan yli Manner-Suomeen tai muualle unionin alueelle katsotaan maahantuonniksi. Vuoden 2021 heinäkuuhun asti alle 22 euron arvoiset lähetykset saatiin maahantuoda EU-alueelle verottomana ja tullaamatta.³⁹ Tämä on mahdollistanut Ahvenanmaalle erityisaseman verottoman verkkokaupan postittajana. Verkkokauppias, joka on postittanut myymänsä tavarantoimituksen Ahvenanmaan kautta, on voinut toimittaa tavarantoimituksen asiakkaalle siis verottomasti ja näin ollen halvemmalla kuin kilpailijansa. Tämä on saanut useat verkkokaupat kierrättämään

³⁸ <https://www.vero.fi/syventavat-vero-ohjeet/ohje-hakusivu/48654/ahvenanmaan-veroraja/>

³⁹ <https://tulli.fi/-/kaikki-eu-n-ulkopuolelta-toimitettavat-verkkokauppaostokset-on-tullattava-heinakuusta-alkaen>

lähetyksensä Ahvenanmaan kautta. Tämä on lisännyt postiliikennettä Ahvenanmaalla, ja näkynyt esimerkiksi maakunnan postilaitoksen toiminnan laajentumisena viime vuosiin asti. Åland Postin talousjohtaja Johan Sundblom totesikin Ylen haastattelussa vuonna 2016, että ”mahdollisuus lähettää pieniä paketteja ilman arvonlisäveroa houkuttelee asiakkaita”.⁴⁰

Mahdollisuus verottomaan postimyyntiin herätti keskustelua jo Suomen ja Ahvenanmaan EU-jäsenyyden alkuaikoina. Esimerkiksi Helsingin Sanomissa 4.7.1998 toimittaja Hannele Röyskö kirjoittaa aiheesta artikkelissaan *EU teki Ahvenanmaasta massapostittajien veroparatiisin* seuraavasti: ”Ahvenanmaasta ei tullut Gibraltarin veroista veroparatiisia, mutta yksi etu maakunnassa on tarjolla: erikoisasema mahdollistaa veronkierron yrityksille, joiden tuotto tulee halpojen massatuotteiden postimyyntistä.” Tuolloin Ahvenanmaalta Suomeen tulevista tavaroista ei tarvinnut maksaa arvonlisäveroa, jos lähetyksen arvo oli alle 22 ecua⁴¹ eli 130 tuolloista markkaa.⁴² Postitettavan tavarana ei tarvinnut tulla ulkomailta, vaan suomalainen postittajakin pystyi kierrättämään tuotteensa Ahvenanmaalla toimivaan sivutoimipaikkaan pakkausta varten.

Ahvenanmaan maakuntapäivät on ottanut aktiivisesti osaa niiden EU-asioiden valmisteluun, jotka ovat merkittäviä Ahvenanmaalle. Ahvenanmaan maakuntapäivien vuosikertomuksessa 1995 mainitaan seuraavaa ahvenanmaalaisten osallistumisesta unioniasioiden valmisteluun: ”*Landskapsstyrelsen har deltagit i den nationella beredningen av EU-ärenden som hör till Ålands behörighet eller är av särskilt intresse för Åland. Sålunda har lantrådet deltagit i två möten med regeringens ministerutskott för EU ärenden. På tjänstemannaplanet deltar landskapsstyrelsen regelbundet i mötena med kommittén för EU ärenden, samt i kommittén underställda beredningssektioner som är av intresse för Åland.*”⁴³

Maakuntapäivien vuosikertomuksessa mainitaan verorajakysymys erityisenä ratkaisemattomana kysymyksenä, johon tulee kiinnittää erityistä huomiota. ”*För tillfället står det klart att regeringens begäran inför EU-kommissionen om ett tillfälligt framflyttande av skatteundantagets ikraftträdande*

⁴⁰ <https://yle.fi/uutiset/3-9122901>

⁴¹ euroa edeltänyt Euroopan yhteisöjen laskennallinen valuuttayksikkö, joka vaihdettiin 1:1 euroon

⁴² HS 4.7.1998 EU teki Ahvenanmaasta massapostittajien veroparatiisin

⁴³ Landskapsstyrelsens berättelse – Landskapet Ålands Förvaltning och ekonomi 1995 s. 128 Landskapsstyrelsens redogörelse till självstyrelsepolitiska nämnden II Åland och Europeiska unionen

inte kommer att bifallas utan tvärtom har kommissionen låtit förstå att den skattegräns som följer av Ålands särskilda status inom EU skall iakttas gentemot det övriga EU-området inklusive riket. ⁴⁴

Vuosikertomuksessa mainitaan, miten Suomen hallitus on alkanut valmistella toimenpiteitä Ahvenanmaan ja muun Suomen välisen arvonlisä- ja valmisteveroja koskevan lainsäädännön saattamiseksi EU:n direktiivien mukaiseksi. Valtiovarainministeriö kehittää rajanylitysjärjestelmää, joka yksinkertaistaa Ahvenanmaan ja muun EU-alueen välistä kauppaa mahdollisimman paljon. Lääninhallituksen on määrä osallistua mainittuun työhön.

3.3 Kansanäänestyksen puolesta ja propagandaa vastaan - EU-jäsenyyden vastustajat Ahvenanmaalla

Ahvenanmaalla toimi vuonna 1994 *Utanför EU*-niminen järjestö, jonka tarkoituksena oli nimensä mukaisesti Ahvenanmaan pitäminen Euroopan unionin ulkopuolella. Järjestö kampanjoi Ahvenanmaan unionijäsenyyttä vastaan niin 16.10 järjestetyssä koko Suomen yhteisessä kansanäänestyksessä unionijäsenyydestä, kuin Ahvenanmaan omassa äänestyksessä 20.11. Kirjeessään Ahvenanmaalaisille päättäjille *Utanför EU* toteaa olevansa kansalaisliike, jonka tehtävänä on levittää kriittistä tietoa Euroopan unionista, ja unionijäsenyyden tai liittymättömyyden mahdollisista seurauksista.⁴⁵ Järjestö perustettiin toukokuussa 1994, jolloin ahvenanmaalaiset EU:n vastustajat päättivät perustaa yhdistyksen unionijäsenyyden vastustajien kokoamiseksi yhteen. 5.5.1994 pidettyyn suunnittelukokoukseen osallistui 10 henkilöä. Kokouksen puheenjohtajaksi valittiin Birgitta Johansson, ja sihteeriksi Karl-Erik Bergman. Suunnittelukokouksessa päätettiin, että halutaan perustaa yhden asian liike, joka tuottaa tietoa EU:sta, ja erityisesti tietoa vaihtoehdoista EU-jäsenyydelle.⁴⁶ (*Mötet kom till att det är en ensaksrörelse vi vill bilda*) Kokouksessa Bengt Häger kertoi erilaisista kokemuksista, joita Euroopan saarialueilla on, joko osana unionia, tai unionin ulkopuolella. Esimerkiksi Färsearilla on hänen mukaansa hyvä kauppasopimus unionin kanssa, vaikka saarilla ei olekaan varsinaisia EU-oikeuksia (*EU rättigheter*). Myös Kanaalisaarilla on erilaisia sopimuksia ja ehtoja unionin kanssa. Ahvenanmaalla

⁴⁴ ibid

⁴⁵ Utanför EU-järjestön kirje ahvenanmaalaisille päättäjille 7.11.1994

⁴⁶ Protokoll från planeringsmöte 5.5.1994

olisi myös kaikki mahdollisuudet saada kauppasopimukset tehtyä unionin kanssa, mikäli Ahvenanmaa jäisi unionin ulkopuolelle.

Samassa kokouksessa nousi esille myös huoli Ahvenanmaan oman unioniäänestyksen onnistumisesta ennen 1.1.1995. (*hur Åland ska hinna med sin egen omröstning före 1.1.1995*). Kokouksen lopputuloksena päätettiin perustaa yhdistys, jotta EU-vastaiset argumentit saadaan paremmin esille. Kokouksessa päätettiin, että yhdistyksen nimeksi tulee *Utanför EU*. Yhdistyksen perustava kokous päätettiin pitää 16.5 itsehallintotalossa. Yhdistyksen ensimmäisessä kokouksessa yhdistyksen puheenjohtajaksi valittiin Bengt Häger Hammarlandista, varapuheenjohtajaksi Birgitta Johansson Maarianhaminasta, ja sihteeriksi Rauli Lehtinen Maarianhaminasta. Rahastonhoitajaksi valittiin Reino Söderholm Maarianhaminasta, ja muiksi hallituksen jäseniksi Runa Lisa Jansson Godbystä, Else-May Högberg Jomalasta, Annika Gustavsson Hammarlandista, ja Karl-Erik Bergman Getasta.⁴⁷

Utanför EU:n hallituksen kokouksessa 29.5.1994 keskusteltiin Ahvenanmaan omasta kansanäänestyksestä koskien Ahvenanmaan unionijäsenyyttä. Kokouksessa todettiin muun muassa, että ahvenanmaalaisilla tulee olla oikeus sekä omaan kansanäänestykseen unionijäsenyydestä, että osallistua koko Suomen kattavaan kansanäänestykseen. Juridisia esteitä Ahvenanmaan omalle äänestykselle ei ole (*att behörighets eller juridiska hinder kan ej hindra arrangeringen av en egen folkomröstning då åländska representanter har direkt deltagit vid förhandlingarna om EU-medlemskapet*). Äänestyksessä äänestäjien tulee voida valita kahden selvän vaihtoehdon välillä: kyllä tai ei. Äänestystuloksen tulee olla suuntaa antava. Ja että kansanäänestyksen tahtoa kunnioitetaan, niin että jälkikäteen ei suunnitella muita kansanäänestyksiä.⁴⁸ Bengt Häger, Birgitta Johansson ja Reino Söderholm viittasivat puheenvuorossaan maakuntapäivillä käytyyn debattiin koskien maakuntahallituksen tiedotusta, ja EU-kysymystä laajemmin. Todettiin, että kukaan maakuntapäivien puhujista ei tukenut ajatusta, että Ahvenanmaasta tulisi EU:n jäsen ilman yritystä antaa julkisesti kuva erityisen onnistuneesta neuvotteluratkaisusta EU:n kanssa. Todettiin kuitenkin, että ahvenanmaalaista kynnyskysymystä omasta verotuksesta ei tulla saamaan läpi unionijäsenyyteen mennessä sen paremmin maakuntapäivillä kuin eduskunnassakaan.

⁴⁷ Utanför EU, Adress och Telefonlista på styrelsemedlemmarna

⁴⁸ Utanför EU Styrelsemöte 29.5.1994

Kokouksessa päätettiin myös olla yhteydessä Tukholmassa toimivaan järjestöön ”*Ja till tredje världen – nej till EU*”.⁴⁹

Yhdistyksellä vaikuttaisi olleen aktiivista toimintaa Ahvenanmaalla vuonna 1994. Yhdistys sai maakuntahallitukselta 15000 markkaa tiedotustoimintaan, eli puolet maakuntahallituksen EU-tiedotustoimintaan varatusta 30 000 markasta.⁵⁰ Yhdistyksen tehtävä oli tuottaa EU-kriittistä tietoa suurelle yleisölle. Tämä tapahtui usealla eri tavalla, muun muassa sanomalehtikirjoituksin, myös videofilmiä aiheesta kaavailtiin.⁵¹ Lisäksi yhdistys esimerkiksi tilasi infomateriaalia Ruotsista, mihin kului 4100 Ruotsin kruunua (+ 1400 markan tullimaksut ja arvonlisävero).⁵² Presidentti Martti Ahtisaaren vierailun alla elokuussa 1994 yhdistys päätti olla vastaanottamassa Ahtisaarta Maarianhaminan lentokentällä. Toisessa kyltissä luki ”*Välkommen till Åland*” ja toisessa ”*Utanför EU*”. Yhteyksiä pidettiin yllä myös Manner-Suomen EU-kriittisiin tahoihin. Suunnitelmissa oli haastatteluja suomalaiseen EU-kriittiseen lehteen. Eräs yhdistyksen jäsenistä osallistui myös tapahtumaan nimeltä ”*den Nordiska Folkrikisdagen*”, joka järjestettiin Houtskarissa Turunmaan saaristossa. Tapahtumalla oli yhteys Ilkka Hakalehdon luotsaamiin EU-vastaisiin voimiin Suomessa.⁵³ Ahvenanmaalla seurattiin muutenkin Manner-Suomen EU-kriitikkojen ja Hakalehdon Vaihtoehto EU:lle liikkeen toimintaa.⁵⁴

Martti Ahtisaaren käydessä Ahvenanmaalla Utanför EU:n puheenjohtaja Bengt Häger osallistui keskusteluihin presidentin kanssa ja kertoi niistä yhdistyksen hallituksen kokouksessa. Häger totesi kokouksessa Ahtisaaren olleen hyvin varovainen kannanotoissaan asiaan liittyen, eikä mitään erityistä uutta noussut esille keskusteluissa.⁵⁵ Presidentti varoi ottamasta osaa kysymykseen, joka selvästi jakoi ahvenanmaalaisia eri leireihin.

Utanför EU:n hallituksen kokouksessa 21.8.1994 käytiin keskustelua unionijäsenyyden ja maatalouden suhteesta. Kokouksessa nostettiin esille, että aiemmin maatalouskysymyksiä on pidetty suurimpana esteenä unionijäsenyydelle, mutta nyt yhtäkkiä moni taho onkin esittänyt (*propageras på alla fronter*), että maatalouden edellytysten turvaaminen vaatiikin unionijäsenyyttä. Kokouksessa muistutettiin, että maatalous on yksi EU:n keskusjohtoisesti säädellyimmistä ja

⁴⁹ Utanför EU Styrelsemöte 29.5.1994

⁵⁰ Utanför EU Styrelsemöte 13.7.1994

⁵¹ ibid

⁵² Utanför EU Styrelsemöte 07.08.1994

⁵³ Utanför EU Styrelsemöte 07.08.1994

⁵⁴ Utanför EU Styrelsemöte 21.8.1994, Utanför EU Styrelsemöte 13.11.1994

⁵⁵ Utanför EU Styrelsemöte 21.8.1994

monimutkaisimmista alueista. Kokouksessa huomautettiin myös, että Suomen maataloutta koskevat neuvottelut olivat vielä kesken, ja tulevaisuus tältä osin vielä suurelta osin epäselvä. Kukaan ei tuntunut tietävän varmuudella, mitä maataloudelle seuraisi unionissa, tai sen ulkopuolella.⁵⁶

Ahvenanmaalla puolestaan Sitoutumaton Kokoomus-puolue järjesti 31.8.1994 EU-debatin, johon osallistuivat Manner-Suomesta EU-kriitikko Jan-Magnus Jansson ja EU-myönteisenä tunnettu Henrik Lax pääosallistujina.⁵⁷

Utanför EU tiedotti avaavansa infopisteen EU-jäsenyyttä koskien Maarianhaminassa 5.10.1994. Tiedotteessaan Utanför EU toteaa hallituksensa koostuvan kaikkien poliittisten suuntausten edustajista Ahvenanmaalla. Yhdistys lupaa jäsentensä vastaavan erilaisiin keskeisiin kysymyksiin, ideologisiin kysymyksiin, kuin myös käytännön kysymyksiin.⁵⁸

Liikkeen kokouksessa 13.11.1994 valmistauduttiin Ahvenanmaan omaan kansanäänestykseen. Yhdistys kävi läpi Ruotsin kansanäänestyksen tuloksia, joiden todettiin olevan samansuuntaisia kuin Suomessa. Todettiin, että molemmissa äänestyksissä näkyi selvä jako taajamien ja maaseutualueiden välillä. Ahvenanmaalla monen mielipide unionijäsenyyteen oli muuttunut, Suomen ja Ruotsin kyllä-tulosten perusteella. Monet ahvenanmaalaiset olivat luopuneet unionijäsenyyden vastustamisesta. Monen mielipiteen todettiin olevan se, että Ahvenanmaan olisi liityttävä unioniin, koska Suomi ja Ruotsikin liittyvät. Lisäksi monet ahvenanmaalaiset olivat todenneet, että eivät aio ylipäänsä äänestää Ahvenanmaan omassa äänestyksessä koskien unionijäsenyyttä.⁵⁹

Ahvenanmaalaisen muuttuneista mielipiteistä huolimatta yhdistys päätti jatkaa työtä unioniin liittymistä vastaan entistäkin aktiivisemmin. (*Styrelsen konstaterade att vår kampanj inför den åländska folkomröstningen bör intensifieras.*) Yhdistys pyrki vielä lyhyessä ajassa tuomaan esille unionijäsenyyden negatiivisia vaikutuksia itsehallinnolle ja demokratialle. Myös seurauksia merenkululle ja maataloudelle yritettiin tuoda vielä lopun kampanjan ajan.

Ahvenanmaan oma kansanäänestys päättyi kuitenkin EU-kriittisten voimien tappioon, ja lopputulos oli murskaava 74 prosenttia jäsenyyden puolesta ja vain 26 prosenttia vastaan. Äänestysprosentti jäi kuitenkin alle 50 prosentin, mihin aiemmin esille tuodut ahvenanmaalaiset näkemyksetkin

⁵⁶ Utanför EU Styrelsemöte 21.8.1994

⁵⁷ Utanför EU Styrelsemöte 07.08.1994

⁵⁸ Utanför EU – Inbjudan till presskonferens och invigning

⁵⁹ Utanför EU Styrelsemöte 13.11.1994

viittasivat. Moni ahvenanmaalainen oli päättänyt jättää äänestyksen kokonaan väliin. Ahvenanmaalla äänestystulos jälkimmäisessä äänestyksessä ei vastannut täysin maaseutu - kaupunki jaottelua, sillä korkein kannatus jäsenyydelle oli pienessä Brändön kunnassa lähellä Manner-Suomen rajaa, 86 prosenttia puolesta ja vain 14 prosenttia vastaan. Åvan äänestysalueella jopa 97 prosenttia äänesti jäsenyyden puolesta. Toki Maarianhaminassakin kannatus jäsenyydelle oli korkeaa, 80 prosenttia puolesta. Matalinta kannatus jäsenyydelle oli Föglön ja Getan maaseutukunnissa, kummassakin 57 prosenttia puolesta ja 43 prosenttia vastaan.⁶⁰ Brändön osalta korkean kannatuksen jäsenyydelle voi nähdä ainakin osin johtuvan sijainnista lähellä Manner-Suomea, ja Varsinais-Suomea. Alueella todennäköisesti pelättiin yhteyksien heikkenevän Manner-Suomeen, mikäli unionin ulkoraja olisi muodostunut Kihdille. Toisaalta matalimmin unionijäsenyyttä kannattaneet Föglö ja Geta ovat hyvin maaseutumaisia kuntia, jotka sijaitsevat verrattain kaukana sekä Suomen että Ruotsin rajasta, ja asiointi näihin suuntiin on todennäköisesti muuta maakuntaa vähäisempää.

Sinänsä on mielenkiintoista, että vaikka unionijäsenyyden prosentuaalinen kannatus nousi huomattavasti Manner-Suomen kanssa yhteisen äänestyksen luvuista Ahvenanmaan omaan äänestykseen, niin jäsenyyden varsinaisten kannattajien lukumäärä ei kasvanut kuin vähän. Ensimmäisessä äänestyksessä jäsenyyttä kannatti 6087 ahvenanmaalaista ja jälkimmäisessä 6462. Jäsenyyden vastustajien määrä laski kuitenkin ollen ensimmäisessä äänestyksessä 5573 ja jälkimmäisessä vain 2308.⁶¹ Tästä voi perustellusti päätellä, että suuri osa jäsenyyttä ensimmäisessä äänestyksessä vastustaneista jätti toisessa äänestyksessä kokonaan äänestämättä.

Ahvenanmaan oman äänestyksen jälkeen yhdistys piti vielä yhden kokouksen, jossa oli määrä käydä läpi vaalitulokset ja yhdistyksen toimintakertomus. Viimeisen tiedotteensa lopussa yhdistys toteaa kiittävänsä kaikkia, jotka työskentelivät ahkerasti yhdistyksen päämäärien eteen ja äänestivät rehellisesti oman vakaumuksensa mukaisesti. (*Tack till alla som flitigt arbetade med oss och till alla som ärligt röstade efter övertygelse*)⁶². Tässä kohdassa voi havaita pienen näpytyksen niitä ahvenanmaalaisia kohtaan, jotka olivat aikaisemmin olleet unionijäsenyyttä vastaan, mutta jättivät jälkimmäisessä äänestyksessä äänestämättä tai siirtyivät kannattamaan unionijäsenyyttä yleisen mielipiteen muututtua Suomen ja Ruotsin kansanäänestysten jälkeen.

⁶⁰ Ålands EU-Omröstning 20.11.1994 Mariehamns JC

⁶¹ *ibid*, Valkretscentralnämnden för Landskapet Åland 7/94. Av valkretscentralnämnden i landskapet Åland fastställda röstetal för de olika röstningsalternativen samt antalet avgivna röster i EU-Folkomröstningen den 16 oktober 1994.

⁶² medborgarrörelsen Utanför EU 23.11.1994

3.4 Oma europarlamenttipaikka vai ei – Keskustelu Ahvenanmaan edustuksesta Euroopan unionissa

Keskustelu Ahvenanmaan omasta europarlamenttipaikasta on mielenkiintoinen. Keskustelua on käyty näihin päiviin asti, ja on ilmeistä, että kyseessä on erityisen vaikea kysymys. Toisaalta vaakakupissa on ahvenanmaalaisten oikeutettu tarve saada edistää omia asioitaan Euroopan unionin päätöksenteossa ja toisaalta Suomen europarlamenttipaikkojen oikeudenmukainen jakautuminen suhteessa väkilukuun. Tällä hetkellä Ahvenanmaan on käytännössä mahdotonta saada läpi omaa europarlamenttiedustajaa pelkästään maakunnan omilla äänillä. Maakunnan europarlamenttipaikkaa olisi kuitenkin hyvin vaikea saada perusteltua Manner-Suomen asukkaille, sillä suhteessa muun maan väkilukuun Ahvenanmaa saisi suhteettoman suuren edustuksen, mikäli yksi Suomen europarlamenttipaikoista varattaisiin Ahvenanmaalle.

Tavallaan voidaan ajatella, että pienenä kompensationsa oman europarlamenttipaikan puuttumisesta Ahvenanmaalle on varattu oma edustajanpaikka Suomen yhdeksänjäsenisessä valtuuskunnassa Euroopan alueiden komiteassa. Alueiden komitea on neuvoo-antava elin, jonka tehtävänä on edustaa unionin alueella olevia alue- ja paikallisviranomaisia unionin päätöksenteossa. Alueiden komitea antaa näiden viranomaisten nimissä lausuntoja Euroopan komissiolle ja Euroopan neuvostolle.⁶³ Ahvenanmaan nykyinen edustaja alueiden komiteassa on Ahvenanmaan maakuntapäivien nykyinen puhemies, sitoutumattoman kokoomuksen Bert Häggblom. Ahvenanmaan varaedustajana toimii Kestävän aloitteen maakuntapäiväedustaja Annette Bergbo.⁶⁴

Åland-lehden artikkelissa elokuulta 9.8.1995 tuodaan esiin RKP:n pitkäaikaisen poliitikon Ingvar S. Melinin ja ulkoministeriön osastopäällikkö Holger Rotkirchin näkemyksiä asiaan. Melinin mukaan ahvenanmaalaisten toive omasta europarlamenttipaikasta on vaikea toteuttaa. Melinin mukaan jäsenmaiden lukumäärän kasvaessa kunkin maan europarlamenttipaikkojen määrä pikemminkin tulee vähentymään kuin lisääntymään. Tällaisessa tilanteessa ajatus Ahvenanmaan vaalipiirin omasta paikasta europarlamenttiin vaikuttaa epätodennäköiseltä. Rotkirch puolestaan nostaa esille vaihtoehtoisia ratkaisuja, esimerkiksi läsnäolo-oikeuden ilman äänestys-oikeutta. Rotkirchin mukaan läsnäolo-oikeus antaa vaikutusmahdollisuuden ilman äänioikeutta. Usein kysymykset ratkaistaan jo ennen äänestystä neuvotteluissa.⁶⁵

⁶³ <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/fi/sheet/16/alueiden-komitea>

⁶⁴ <https://cor.europa.eu/FI/members/Pages/Delegation.aspx?country=Finland>

⁶⁵ Åland 9.8.1995

Ahvenanmaan kansanedustaja Gunnar Jansson tiedusteli pääministeri Paavo Lipposelta eduskunnan kyselytunnilla 11.6.1998 Ahvenanmaan mahdollisuuksia osallistua unionin päätöksentekoon, ja miten tuleva Amsterdamin sopimus vaikuttaa asiaan. Ahvenanmaan mahdollisuuksia osallistua saarivaltakuntaa koskeviin EU-päätöksiin oltiin parhaillaan tutkimassa, mutta Ahvenanmaan edustuksesta Euroopan parlamentissa päätettiin tavallaan jo Amsterdamin sopimuksen valmistelun aikana. Amsterdamin sopimus on yksi Euroopan unionin perussopimuksista. Se astui voimaan 1. toukokuuta 1999, kun kaikki jäsenvaltiot olivat ratifioineet sen omien perustuslakiansa mukaisesti. Sopimus kehittää unionia vapauden, turvallisuuden ja oikeuden alueena. Asia nousi esille eduskunnan Amsterdamin sopimusta koskevassa keskustelussa, kun Ahvenanmaan kansanedustaja Gunnar Jansson kysyi asiasta Lipposelta. Janssonin mukaan Ahvenanmaalla pelättiin päätösvallan siirtymistä pois maakunnasta sopimuksen myötä. Hän viittasi pääministerin ja Ahvenanmaan edustajien välisiin keskusteluihin asiaan liittyen.

*Arvoisa puhemies! Kiitän pääministeriä vastauksesta. Kolikon toinen puoli on mahdollisesti myös sellainen, että sen myötä, kun EU laajenee ja sopimukset muutetaan, lainsäädäntökompetenssi ja sen myötä hallintokompetenssi vahvistuvat jonnekin. Tästäkin ilmeisesti on ollut puhetta. Kysymykseni toinen puoli on juuri: Onko pääministerillä jokin hyvä idea, miten voitaisiin taata, ettei liikaa lainsäädäntövaltaa ja -kompetenssia sekä hallintokompetenssia nyt poisteta Ahvenanmaan itsehallintojärjestelmän puitteista?*⁶⁶

Lipponen puolestaan viittasi pääministerin kansliassa käynnissä oleviin tutkimuksiin, ja totesi että aihetta on syytä tutkia edelleen ja selvittää mahdollisia uusia näkökulmia aiheeseen. Lipposen mukaan kuitenkin Amsterdamin sopimus tulisi pikemminkin vahvistamaan unionin subsidiariteettiperiaatetta kuin päinvastoin. Subsidiariteettiperiaate eli läheisyysperiaate on periaate, jonka mukaan julkisen vallan päätökset tulisi tehdä mahdollisimman lähellä ihmisiä ja byrokratiassa käsitellä alhaisimmalla mahdollisella tasolla. Ylemmille tasoille tulisi viedä vain sellaiset päätökset, joita ei alemmilla tasoilla voida tehdä. Tämä tarkoittaa siis, että päätöksiä voitaisiin tehdä aikaisempaa enemmän päätöksenteon alemmilla tasoilla, kunnissa. Lipposen mukaan asiaa tultaisiin käsittelemään seuraavassa huippukokouksessa Cardiffissa ja aiheen ovat nostaneet esille muun muassa Saksan liittokansleri Helmut Kohl ja Ranskan presidentti Jacques Chirac. Lipposen mukaan subsidiariteettiperiaatetta voitaisiin siis soveltaa myös Ahvenanmaan kysymyksessä.⁶⁷

⁶⁶ Eduskunta istuntopöytäkirja PTK 86/1998

⁶⁷ ibid

Pääministeri Lipposen kommentit Ahvenanmaasta ja subsidiariteettiperiaatteesta ovat mielenkiintoisia. Periaatteen toteutumista käytännön tasolla voidaan toki arvioida erilaisista näkökulmista, mutta ajatus on mielenkiintoinen. Mikäli suurin osa päätöksenteosta pystytään tekemään alemmilla päätöksenteon tasoilla, mikä vaikutus tällä on esimerkiksi europarlamenttiedustuksen tarpeeseen. Tarvitaanko tässä kohdin oma europarlamenttiedustaja, vai riittääkö esimerkiksi läsnäolo-oikeus tietyissä komiteoissa, joissa suuria päätöksiä valmistellaan.

Kysymys Ahvenanmaan omasta paikasta europarlamentissa on ajankohtainen edelleen. Ahvenanmaalla elää edelleen toive omasta edustuksesta europarlamentissa tulevaisuudessa. Eri tahot suhtautuvat asiaan eri tavoin. Jyrkimmän kannan on ottanut itsenäisyyttä ajava Ålands Framtid-puolue, joka kuuluu eurooppalaisessa viitekehyksessä Euroopan vapaaseen allianssiin (European Free Alliance, EFA), johon kuuluu vähemmistökansallisuuksia edustavia puolueita eri Euroopan maista. Euroopan vapaaseen allianssiin kuuluvat puolueet ajavat suurempaa itsehallintoa kansallisuuksille, joilla ei ole omaa valtiota.⁶⁸ Euroopan vapaaseen allianssiin kuuluvat muun muassa Skotlannin itsenäisyyttä ajava Nicola Sturgeonin johtama Skotlannin kansallisuuspuolue (SNP) ja Katalonian itsenäisyyttä ajava Katalonian entisen varapresidentin Oriol Junquerasin johtama Katalonian tasavaltalainen vasemmisto (ERC). Euroopan vapaa allianssi muodostaa yhteisen ryhmän europarlamentissa

Ålands Framtid-puolueen mukaan Ahvenanmaa on luovuttanut merkittävän osan lainsäädäntövallastaan Euroopan unionille, joten sillä on puolueen mukaan oikeus omaan edustukseen unionin päätöksenteossa. Ålands Framtidin mukaan Suomi on kieltänyt Ahvenanmaalta mahdollisuuden omaan europarlamenttipaikkaan (*Tyvärr har Finland hittills förvägrat Åland denna parlamentsplats.*). Puolue on pyrkinyt painostamaan suomalaisia poliitikkoja vaatimalla, että Ahvenanmaan maakuntapäivät ei hyväksyisi EU-sopimuksia ennen kuin Suomi on luovuttanut yhden europarlamenttipaikoistaan Ahvenanmaalle. Puolue vakuuttaa jatkavansa tätä toimintaa jatkossakin.⁶⁹ Ålands Framtidin vaikutusvalta Ahvenanmaan maakuntapäivillä on kuitenkin hyvin pieni, eikä puolueella ole käytännössä valtaa vaikuttaa maakuntapäivien linjauksiin nykykannatuksellaan. On kuitenkin huomioitava, että Euroopan vapaan allianssin kautta puolueella on yhteys Euroopan johtaviin separatistisiin voimiin, joilla on toiminta-alueillaan merkittävää valtaa, kuten SNP:llä Skotlannissa, jonka johtava hallituspuolue se on. Tätä kautta puolue voi saada

⁶⁸ <https://ecpr.eu/Events/Event/PaperDetails/24607>

⁶⁹ <https://alandsframtid.ax/>

omille pyrkimyksilleen laajempaa julkisuutta, kuin mitä sen muuten olisi paikallisesti mahdollista saavuttaa.

3.5 Taalerihankkeista oikeustutkintaan - Ahvenanmaan rahapolitiikka

Suomen liittyessä yhteisvaluutta euroon, myös Ahvenanmaan rahayksiköksi tuli euro. Suomessa ja yhdessätoista muussa EU-maassa euro otettiin käyttöön ensin tilivaluuttana 1. tammikuuta 1999 ja käteisvaluuttana kolme vuotta myöhemmin 1. tammikuuta 2002. Suomen mukana myös Ahvenanmaa liittyi euroalueeseen. On mielenkiintoista pohtia, olisiko Ahvenanmaa voinut jäädä euroalueen ulkopuolelle. Olisiko tällöin Ahvenanmaa voinut ottaa rahayksiköksi esimerkiksi Ruotsin kruunun? Vai olisiko kenties rahayksiköksi jäänyt Suomen marka? Vai olisiko Ahvenanmaa voinut peräti ottaa oman rahayksikön käyttöön? Todennäköisimmältä tuntuu, että mikäli maakunta olisi jäänyt euron ulkopuolelle, rahayksiköksi olisi voinut tulla Ruotsin kruunu.

Tälläkin hetkellä Ahvenanmaalla voi maksaa useassa paikassa kruunuilla, joten muutos ei olisi ollut välttämättä kovin suuri.

On mielenkiintoista pohtia, olisiko oma rahayksikkö voinut olla mahdollinen Ahvenanmaan tapauksessa. Esimerkiksi Britanniaan kuuluvilla pienillä itsehallintoalueilla Gibraltarilla, Guernseyllä, Jerseyllä ja Mansaarella on jokaisella omat puntansa, jotka on kuitenkin sidottu Englannin puntaan, ja ovat vaihdossa samanarvoisia Englannin punnan kanssa. Myös Tanskaan kuuluvilla Färsearilla on oma rahayksikkö, Färsearten kruunu, joka on myös sidottu Tanskan kruunuun. Nämä ovatkin enemmän eräänlaisia puolivirallisia paikallisia rahayksiköitä, kuin itsenäisiä valuuttoja. Ahvenanmaan tapauksessa tämänkaltainen järjestely olisi mahdollisesti voinut tulla kyseeseen. Olisiko tällöin ollut mahdollista esimerkiksi jonkinlainen Ahvenanmaan kruunu, joka olisi sidoksissa Ruotsin kruunuun tai euroon, tai sitten eräänlainen Ahvenanmaan marka, joka olisi sidoksissa euroon. Ja tämä rahayksikkö olisi sitten esimerkiksi Suomen keskuspankin alaisuudessa, sillä oma keskuspankki vaatisi huomattavan paljon resursseja, joka voisi olla pienelle Ahvenanmaalle liikaa. Pienistä valtioista esimerkiksi Tyynenmeren saarivaltioilla ja Karibian saarten valtioilla on yhteisiä keskuspankkeja. Esimerkiksi Itä-Karibian saarten yhteisöllä on oma keskuspankki, joka palvelee Antiguan ja Barbudan, Dominican, Grenadan, Saint Kitts-Nevisin, Saint Lucian ja Saint Vincent-Grenadiinien valtioita sekä Anguillan ja Montserratin itsehallintoalueita. Itä-Karibian Keskuspankilla on oma rahayksikkönsä, Itä-Karibian dollari.

Euroopan pienistä valtioista oma keskuspankki on San Marinolla ja Liechtensteinilla. Toisaalta näilläkään mailla ei ole omaa rahayksikköä, vaan San Marinon rahayksikkö on euro ja Liechtensteinin Sveitsin frangi. Andorralla ja Monacolla ei ole omaa keskuspankkia, vaan ne käyttävät euroa rahayksikkönä, ja ovat suoraan Euroopan keskuspankin säätelyn alaisia. Maailman pienin valtio, jolla on oma rahayksikkönsä, on Seychellien saarivaltio Intian valtamerellä. Seychellien rahayksikkö on Seychellien rupia, jonka säätelystä vastaa Seychellien keskuspankki. Seychelleillä on vuoden 2020 väestöarvion mukaan 98 500 asukasta.⁷⁰

Vuonna 1991 Ahvenanmaan raha-automaattiyhdistys kaavaili oman rahayksikön käyttöönottamista Ahvenanmaalla Suomen markan rinnalle. Ahvenanmaan raha-automaatti yhdistys oli päättänyt laskea vuoden 1991 huhtikuussa liikkeelle omia 10, 50 ja 100 taalerin kolikoita, jotka olisivat olleet käypä maksuväline osassa Ahvenanmaan kauppoja ja pankkeja. Lähinnä taaleria kuitenkin kaavailtiin ulkomaisten keräilijöiden vetonaulaksi.⁷¹ Tämä ei sinänsä ole erikoista, sillä useat pienet saarivaltiot ja itsehallintoalueet julkaisevat erilaisia keräilyrahoja ja postimerkkisarjoja myytäväksi ulkomaisille keräilijöille. Suurempi kysymysmerkki oli, mikä tällaisen ”rahayksikön” asema olisi suhteessa Suomen markkaan ja missä tätä rahayksikköä voisi käyttää. Aihe herätti keskustelua erityisesti Manner-Suomessa, ja asiaa hämmästeltiin laajasti. Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa 22.3.1991 luonnehdittiin Ahvenanmaan taalerin olevan ”härskisti Ahvenanmaan erityisasemasta johtuvaa jännitettä hyväksi käytävä mainostemppu.”⁷² Suomen pankissa asiaan suhtautui asiaan kriittisesti ja esimerkiksi Suomen Pankin johtokunnan jäsen Esko Ollila ”piti hanketta rajatapauksena ja kommentoi asiaa seuraavasti: ”ettei tämä oikein hyvältä näytä”.⁷³ Ahvenanmaan raha-automaattiyhdistyksen toimitusjohtaja Lars Porko puolestaan vakuutti, että kyseessä ei ole virallinen valuutta.

Ahvenanmaan raha-automaattiyhdistys oli perustanut daler – projektia varten oman Ålands Mynt organisaation. Daler-rahoja oli tarkoitus lyödä kolmea eri nimellisarvoa, jotka olivat 10 daler, 50 daler ja 100 daler. Nämä olivat arvoltaan sidottu Suomen markkaan, ja rahojen toisella puolella oli daler-merkintä, ja toisella markka-merkintä. Daler-puolella jokaisessa rahassa Ahvenanmaan maakunnan vaakuna. Markka-puolen kuva-aiheena oli Ahvenanmaalle tyypillinen purjealus, jonka tyyppi vaihteli riippuen rahan nimellisarvosta. 10 dalerin kolikossa tämä alus oli pieni purjejahtti, 50

⁷⁰ Britannica tietosanakirja: <https://www.britannica.com/place/Seychelles>

⁷¹ Helsingin Sanomat 21.3.1991

⁷² Helsingin Sanomat 22.3.1991

⁷³ HS 21.3.1991

dalerin kolikossa mārssypurjekuunari ja 100 dalerin kolikossa suuri nelimastoinen täysrikialus. Rahoja tehtiin sekä ahvenanmaalaisille, että kansainvälisiä keräilijöitä varten. Ahvenanmaalaisille tehdyssä rahassa oli reunakirjoitus *Ålands första mynt 26.4.1991*, ulkomaisille keräilijöille tehdyissä rahoissa ei ollut tätä reunakirjoitusta. Suunnitellut painosmäärät olivat tuhansia kappaleita, ja rahoista saatu tuotto oli tarkoitettu käyttämään Ahvenanmaan meripelastusseuran uuden pelastusaluksen hankintaan.⁷⁴ Ahvenanmaalla uusi raha herätti suurta kiinnostusta, ja 56 prosenttia ahvenanmaalaisista osallistui ensimmäisten daler-rahojen merkintäoikeusantiin. Määrää voi pitää huomattavana ja se osoittaa ahvenanmaalaisten suuren kiinnostuksen ”omaa rahayksikköään”, kohtaan.

Suomen pankin voimakkaasta vastustuksesta johtuen jo valmistettuja daler-rahoja ei koskaan laskettu liikkeelle. Seinäjoen ammattikorkeakoulun rahatalouden lehtori Jorma Imppolan mukaan ”Suomen pankki tietäen, että heidän tapauksensa oli oikeudellisessa mielessä heikko, osti kaikki valmistetut ja takavarikoidut daler-rahat kattaakseen siitä erityisesti PAF:ille aiheutuneet kulut ja vastineeksi päätettiin laskea liikkeelle ihan virallinen 100 markan Ahvenanmaan itsehallinnon 75-vuotisjuhlaraha.”⁷⁵ Juhlaraha meni hyvin kaupaksi ja siitä saatu tuotto käytettiin meripelastusseuran uuden aluksen hankintaan.

Valtioneuvoston oikeuskansleri suoritti vielä vuoden 1992 huhtikuussa syyteharkinnan Ahvenanmaan raha-automaattiyhdistyksen toimijoita vastaan *epäiltyä rahajäljitelmän levitystä ynnä muuta koskevassa asiassa*.⁷⁶ Oikeuskanslerin mukaan oli aihetta selvittää, olivatko taalerihankkeesta vastuussa olleet toimijat syyllistyneet rahajäljitelmän levitykseen. Samassa yhteydessä haluttiin myös selvittää, olivatko raha-automaattiyhdistyksen rahankeräykselle luvan antaneet maakuntahallituksen virkamiehet syyllistyneet tuottamukselliseen virkavelvollisuuden rikkomiseen. Oikeuskansleri kuitenkin päätti tehdä asiassa syyttämättäjättämispäätöksen.

Oikeuskanslerin päätöksessä todetaan, että ”*vaikkakin selvitetty tapahtumain kulku täytti rahajäljitelmän levityksen objektiiviset rikostunnusmerkistötekijät, asiassa ei rikoksen edellyttämän tahallisuuden osalta puuttuvan riittävän näytön vuoksi ollut aihetta määrätä syytteitä nostettaviksi Ahvenanmaan raha-automaattiyhdistyksen hallituksen puheenjohtajaa, varapuheenjohtajaa, hallituksen jäseniä tai yhdistyksen toimitusjohtajaa vastaan heidän viakseen epäillystä*

⁷⁴ Numismaatikko 2/2021

⁷⁵ ibid

⁷⁶ Valtioneuvoston oikeuskansleri 14.04.1992 10/5/91

rahajäljitelmän levityksestä eikä myöskään yhdistyksen asettaman työryhmän jäseniä vastaan heidän viakseen epäilyistä avunannosta rahajäljitelmän levitykseen.

Ratkaisussaan oikeuskansleri on kiinnittänyt huomiota myös siihen, että valtiovallan toimesta on Ahvenanmaan juhlarahasta annetun asetuksen (1248/91) säännösten mukaisesti nyttemmin lyötetty ja levitetty sadan markan juhlaraha, Ahvenanmaan juhlaraha. Tämä juhlaraha on rikoslain 37 luvun 12 §:n säännöksen mukainen yleisesti käytettävissä oleva, yleisesti vaihdantakelpoinen ja ilmaisehansa arvon mukainen voimassa oleva 100 markan raha. Ahvenanmaan raha-automaattiyhdistyksen toimesta liikkeeseen laskettaviksi aiotut taalarikolikot muistuttavat selvästi sanottua juhlarahaa.”⁷⁷

Oikeuskanslerin päätös osoittaa, että Ahvenanmaan taalerihanke oli monella tavalla hankala kysymys juridisesti, sillä varsinaisia ennakkotapauksia ei ollut. Vastaavan kaltainen toiminta voisi olla toisessa kontekstissa rikos, mutta nyt oltiin enemmän harmaalla alueella. Taalerihankkeen taustalla oli yleishyödyllinen toimija itsehallinnolliselta Ahvenanmaalta. Lisäksi hankkeella oli suuren yleisön ja johtavien poliitikkojen tuki Ahvenanmaalla. Suomen valtion ja Ahvenanmaan maakunnan näkemysten mennessä osin ristiin, oli kyseessä vaikea kysymys, josta olisi voinut tulla laajempikin konflikti osapuolten välille. Kysymys saatiin onneksi ratkaistua kaikkia osapuolia tyydyttävällä tavalla, Suomen pankin ostettua jo valmistetut taalerit, ja painatettua oman juhlarahan Ahvenanmaan itsehallinnon kunniaksi. Ahvenanmaalaiset saivat lopulta näin meripelastusseuralleen uuden partioveneeseen, mikä oli ollut taalerihankkeen alkuperäinen tarkoitus. Mielenkiintoisena sivujuonteena voi todeta, että ahvenanmaalaisten laaja kiinnostus ”taaleriaan” kohtaan voidaan nähdä eräänlaisena kansallistunteen osoituksena ja tässä voidaan nähdä ensikaikuja muutamia vuosia myöhemmin heränneeseen itsenäisyyskeskusteluun maakunnassa.

⁷⁷ ibid

4. Itsehallinnollinen vai itsenäinen Ahvenanmaa

4.1 Siilipuolustusta ja erivapauksia - Ahvenanmaan suhde muuhun Suomeen

Ahvenanmaan ja muun Suomen suhdetta on aina värittänyt kielikysymys. Suomi on kaksikielinen valtio, mutta Ahvenanmaa on yksikielisesti ruotsinkielinen. Vaikka ruotsin kielen asema on Suomessa kansainvälisesti katsoen erittäin vahva, on kielen asema Suomessa kuitenkin menettänyt merkitystään vuosikymmenten kuluessa. Merkittävä tekijä tämän kehityksen taustalla on ruotsinkielisen väestön prosentuaalisen osuuden väheneminen. Viime vuosisadan alussa ruotsinkielisen väestön osuus Suomessa oli lähes 13 prosenttia väestöstä, ja vielä vuonna 1940 lähes 10 prosenttia. Vuoteen 1990 mennessä ruotsinkielisten osuus oli laskenut alle 6 prosentin. Samalla useat aiemmin yksikielisesti ruotsinkieliset kunnat ovat muuttuneet kaksikielisiksi. Ruotsin kielen merkitys Suomen kansainvälisessä yhteistyössä on puolestaan vähentynyt pohjoismaisen yhteistyön merkityksen vähentyessä EU-jäsenyyden myötä.⁷⁸ Kylmän sodan aikana juuri Pohjoismaiden yhteistyö oli merkittävä läntisen yhteistyön muoto Suomelle, ja samalla myös ruotsin kielen taidon merkitys korostui kansainvälisissä suhteissa.

Ruotsin kieli on säilyttänyt vahvan asemansa ruotsinkielisellä Pohjanmaalla, Turunmaan saaristossa ja läntisellä ja itäisellä Uudellamaalla. Suuremmissa kaupungeissa, kuten Helsingissä, Espoossa ja Turussa kielen merkitys on vähentynyt ruotsinkielisten osuuden vähentyessä. Ahvenanmaa on puolestaan säilynyt yksikielisesti ruotsinkielisenä, niin väestöltään kuin autonomian takaamin oikeuksin. Ahvenanmaalla on huomattu kontakteissa muuhun Suomeen, että ruotsin kielen asema ei ole sama kuin ennen. Tämä näkyy erilaisissa yhteyksissä, kuten viranomaistasolla ja muussa asioinnissa Manner-Suomeen.⁷⁹ Ruotsin kielen aseman heikkenemisellä ei tässä kohdin välttämättä tarkoiteta kielen virallisen aseman heikkenemistä, vaan ennen kaikkea ruotsintaitoisten kontaktien ja ruotsinkielisen palvelun vähentymistä.

⁷⁸ Språk och politisk mobilisering – Finlandssvenskar i publikdemokrati. Toimittanut Kimmo Grönlund, SLS Helsingfors 2011 s.8

⁷⁹ Grönlund 2011 s.9

Ahvenanmaan ja Suomen suhteet ovat virallisella tasolla olleet varsin toimivat.

Kansalaisyhteiskunnan ja virkamiesten puolella on ollut enemmän epäluuloa puolin ja toisin. Jörn Donner esitti mielenkiintoisia kommentteja Ahvenanmaan ja Suomen suhteesta Ahvenanmaan liberaalien kokouksessa Maarianhaminassa 12.8.1995. Suomalaisen kielteisen asenteen Ahvenanmaahan johtuvan useimmiten tietämättömyydestä. Donnerin mukaan virkamiesten keskuudessa on ollut henkilöitä, joiden mielestä Ahvenanmaalla on mennyt aivan liian hyvin, ja ahvenanmaalaiset ovat vaatimuksillaan saavuttaneet liian suuria etuja. Donnerin mukaan suuri enemmistö suomalaisista tuntee Ahvenanmaan tilannetta huonosti, eivätkä he tunne Ahvenanmaan autonomian historiallista taustaa. Ahvenanmaan ajatellaan hankkineen itsehallinnon ja demilitarisoidun aseman itse, vaikka ne ovatkin syntyneet kansainvälisten sopimusten kautta. Toisaalta Donnerin mukaan myös ahvenanmaalaisten asenteessa Suomea ja suomen kieltä kohtaan olisi korjattavaa. Donner käyttää termiä ”*igelkottsattityd*”, siilipuolustus, jolla hän tarkoittaa ahvenanmaalaisten suhtautumista ruotsin kielen asemaan ja suomen kieleen Ahvenanmaalla. Donnerin mukaan suomalaisten suhtautuminen Ahvenanmaahan voisi olla todennäköisesti parempi, mikäli suomenkielisten asema Ahvenanmaalla olisi parempi. Ahvenanmaalaisten kannalta Donner pitää tärkeänä, että Helsingissä on Ahvenanmaan asemaa ja Ahvenanmaahan myötämielisesti suhtautuvia päättäjiä ja virkamiehiä.⁸⁰

Donnerin näkemykset Ahvenanmaan ja Suomen suhteesta ovat erittäin mielenkiintoisia ja suurelta osin allekirjoitettavissa tänäkin päivänä. Tietämättömyys Ahvenanmaasta ja sen autonomian perusteista on suurta Manner-Suomessa. Keskustelussa Ahvenanmaan asemasta tartutaan yleensä pieniin seikkoihin, ja etsitään kärjistäviä näkökulmia. Toisaalta ennakkoluulot Ahvenanmaata kohtaan voivat näkyä erilaisissa muissakin kysymyksissä.

Vuonna 2011 Perussuomalaisten tuore kansanedustaja Teuvo Hakkarainen kohautti ehdotuksellaan, jonka mukaan ”homot, lesbot ja somalit pitäisi laittaa Ahvenanmaalle keskenään asumaan.” Hakkaraisen mukaan hänen ehdotuksensa oli vastaus RKP:n liberaalille politiikalle: ”Laitetaan homot, lesbot ja somalit sinne keskenään asumaan ja katsellaan, millainen malliyhteiskunta siitä sitten rakentuu. RKP syyttää meitä perussuomalaisia aina siitä, että me emme ota vähemmistöjä huomioon. Tällä ratkaisulla saataisiin selville se, miten se malliyhteiskunta syntyy ja muotoutuu.” Perussuomalaisten silloinen eduskuntaryhmän puheenjohtaja Pirkko Ruohonen-Lerner kuittasi Hakkaraisen ehdotuksen olleen lähinnä vitsi.⁸¹ Ahvenanmaata tuolloin edustanut kansanedustaja Elisabeth Naucler toivotti Hakkaraisen tervetulleeksi tutustumaan Ahvenanmaahan. Naucler myös

⁸⁰ HBL 14.8.1995

⁸¹ <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000002508664.html>

totesi olevansa itsekin maahanmuuttaja Ruotsista, ja ahvenanmaalaisten valinneen hänet silti edustamaan maakuntaa eduskunnassa.⁸²

Vuonna 2015 Hakkarainen otti jälleen kantaa Ahvenanmaan asemaan. Hakkarainen kommentoi Facebook-päivityksessään, että ”Ahvenanmaa on Suomen rikkain ja etuoikeutetuin maakunta ja saa siitä huolimatta suurimmat valtionosuudet”.⁸³ Hakkaraisen väitettä Ahvenanmaan valtionosuuksista kommentoi muun muassa RKP:n puheenjohtaja Anna-Maja Henriksson, joka totesi tiedotteessa väitteen vääräksi, ja piti vastuuttomana, että Hakkarainen kansanedustajan asemassaan levittää virheellistä tietoa Ahvenanmaahan liittyen. Henriksson toteaa myös tiedotteessaan, että Hakkaraisen kannattaisi käydä Ahvenanmaalla tutustumassa maakuntahallitukseen, ja maakunnan todelliseen tilanteeseen.⁸⁴

Ennen perussuomalaisten nousuakin Ahvenanmaa on joutunut mannersuomalaisten poliitikkojen kritiikin kohteeksi. Esimerkiksi 1990-luvun lopulla eräiden vihreiden poliitikkojen ja ahvenanmaalaisten välille syntyi kiistaa lohen kalastukseen liittyen.

Iso kysymys on myös ollut, miten voidaan parantaa suomenkielisten ja muiden kielivähemmistöjen asemaa, ilman että ruotsin kielen asema heikentyisi Ahvenanmaalla. Aikaisemmin on ollut perusteltavissa, että pienen Ahvenanmaan kieliolot voisivat muuttua, mikäli suuri määrä suomenkielisiä olisi muuttanut maakuntaan. Tämä olisi voinut heilauttaa maakunnan kielisuhteita voimakkaastikin, varsinkin kun Ahvenanmaalta oli muuttanut ruotsinkielistä väestöä muualle, esimerkiksi Ruotsiin ja Amerikkaan, mikä oli estänyt maakunnan väkiluvun kasvun. Nykyaikana, kun ihmiset muuttavat maasta toiseen ja Ahvenanmaallekin on muuttanut runsaasti ihmisiä Suomen ulkopuolelta, tämä kysymys on muuttanut muotoaan. Kielikysymys ei koske enää pelkästään suomen- ja ruotsinkielisiä, vaan myös erilaisia muita kieliä puhuvia väestöryhmiä. Miten tämä muuttaa keskustelua Ahvenanmaan kielellisten ja kulttuuristen olojen suhteen?

Olisiko suomenkielisten (ja muiden suurten vähemmistökielten) aseman turvaaminen mahdollista Ahvenanmaalla ilman, että ruotsin kielen asema heikentyy? Esimerkiksi niin, että ruotsin kielen yksikielinen virallinen asema säilyisi, mutta suomenkielisille taattaisiin parempi pääsy esimerkiksi erilaisiin julkisiin palveluihin omalla äidinkielellään? Esimerkiksi vanhusten huollossa tähän

⁸² <https://www.nyan.ax/nyheter/lokalt/naucner-vaikomnar-sannfinlandare/>

⁸³ <https://www.uusisuomi.fi/uutiset/teuvo-hakkarainen-levittaa-valheita/ff884ce8-ca4e-3496-aeb1-d4fd20dbd2ea>

⁸⁴ PRESSMEDDELANDE 28.8 2015 - Anna-Maja Henriksson: Hakkarainen tillåts lägga dimridåer https://www.annamaja.fi/sve/sagt_skrivet/article-50089-45158-pressmeddelande-288-2015-annamaja-henriksson-hakkarainen-tillats-lagga-dimridaer

voitaisiin soveltaa varmasti ainakin jollain tavalla manner-Suomen ja ehkä myös Ruotsin suomalaisalueiden käytäntöjä. Suomenkielisten aseman parantuminen voisi parantaa manner-Suomessa asuvien asennetta suhteessa Ahvenanmaahan, kuten Jörn Donner puheessa Ahvenanmaalla aikoinaan totesi.

4.2 Ministerin ulostulo avaa keskustelun - Ahvenanmaan itsenäisyyskeskustelu herää

Itsenäisyyskeskustelu Ahvenanmaalla oli ollut hyvin maltillista ennen 1990-luvun loppupuolta. Ensimmäisenä merkittävänä virassa olevana poliitikkona asian nosti esille Ahvenanmaan keskustaa edustanut maakunnan elinkeinoministeri Anders Eriksson. Maakuntahallituksen ministerin julkinen asettuminen itsenäisyyden kannalle oli merkittävä muutos aikaisempaan tilanteeseen. Aikaisempina vuosina asiaa oli pitänyt esillä lähinnä Fria Åland-niminen pienpuolue, jonka kannatus oli aina jäänyt hyvin vaatimattomaksi. Fria Ålandin ongelmana oli, että se oli leimautunut ainakin osittain laitaoikeistolaiseksi ja maahanmuuttajavastaiseksi. Tämä kavensi järjestön liikkumavaraa olla uskottava itsenäisyysaatetta ajava voima Ahvenanmaalla. Järjestön jäsenmäärä oli vuonna 1997 noin 150 jäsentä, mutta tuki itsenäisyydelle arvioitiin laajemmaksi.⁸⁵

Fria Ålandin ajattelua avaa Hufvudstadsbladetin haastattelussa 8.6.1997 Mathias Lutherin artikkelissa *Fria Åland fortsätter kampen*, järjestön puuhamiehiin lukeutunut, maakunnan itsehallinnon syntyyn vaikuttaneen ahvenanmaalaisen suurmiehen Julius Sundblomin pojanpoika Torbjörn Sundblom. Haastattelussa Sundblom perää erityisesti lisää taloudellista päätäntävaltaa Ahvenanmaalle, maakunnan ulkopoliittikka voisi kuitenkin kuulua edelleen Suomelle. Ahvenanmaan elinkeinorakenne on Sundblomin mukaan niin erilainen kuin muussa Suomessa, että taloudellinen päätäntävalta tarvittaisiin maakuntaan. Sundblom maalailee kuvaa itsenäisestä Ahvenanmaasta eräänlaisena veroparatiisina Itämeren keskellä. Muita pohjoismaista alhaisemmalla verotuksella itsenäinen Ahvenanmaa voisi houkutella esimerkiksi yrityksiä alueelleen:

”Norden har världens högsta skatter i dag. Om Åland till exempel sänker inkomstskatten med tio procent jämfört med Finland skulle det stimulera arbetsmarknaden utan att Åland för den skull blir ett skatteparadis jämfört med England, Irland och Norge.” Fria Ålandin talouspolitiikka vaikuttaa muutenkin varsin oikeistolaiselta, sillä järjestö kaavaili veronalennusten rahoittamista yksityistämällä koulutus-, sosiaali- ja terveyssektoria. Sundblomin mukaan näin voitaisiin taata

⁸⁵ HBL 8.6.1997

nykyistä paremmat palvelut pienemmillä kustannuksilla. Nykyistä järjestelmää Sundblom moitti tehottomaksi: *Utbudet av tjänster skulle bli bättre, kvaliteten höjas och priserna bli lägre. Monopol som man har i dag, ger dålig kvalitet till högsta möjliga pris.*⁸⁶

Itsenäisyyskeskustelu sai uutta virtaa 1990-luvun lopulla, kun maakunnan poliittiseen eliittiin kuulunut elinkeinoministeri Eriksson kommentoi aihetta julkisesti haastattelussaan Åland-lehdessä 14.8.1998 artikkelissa, jonka otsikosta ei jää epäselvyyttä: *Minister vill bli fri från Finland.*⁸⁷

Puheenvuorossaan Eriksson kommentoi tärkeinä pitämiään syitä, miksi Ahvenanmaan tulisi pyrkiä täyteen itsenäisyyteen Suomesta. Eriksson korostaa, että vaikka tavoitteeseen pääseminen veisi aikaa, siihen tulee pyrkiä. Erikssonin mukaan Ahvenanmaalla on suuri ongelma EU:n kanssa, koska ahvenanmaalaiset eivät voi neuvotella suoraan EU:n kanssa, vaan kaikki asiat kulkevat Helsingin kautta. Suomalaiset eivät hänen mukaansa ymmärrä Ahvenanmaan asioita ja erityisasemaa, vaan pitävät sitä yhtenä lääninä muiden joukossa. Lisäksi Erikssonin mukaan oman ongelmansa muodostaa maakunnan ja muun Suomen erilainen elinkeinorakenne, jonka johdosta maakunnan ja muun Suomen prioriteetit ovat erilaisia. Esimerkiksi merenkulun osuus on Ahvenanmaan bruttokansantuotteesta noin 50 prosenttia, mutta Suomen vain 0,7 prosenttia, mikä tarkoittaa, että alalla on Ahvenanmaalle valtava taloudellinen merkitys, mutta Suomelle kokonaisuudessaan melko vähäinen. Itsenäisyyskeskustelun rinnalla Eriksson haluaisi käydä keskustelua verotuksesta, veronkanto-oikeuden saamisesta Ahvenanmaalle. Artikkelissa Eriksson kuitenkin haluaa korostaa, että hänellä ei ole mitään sinänsä Suomea vastaan. Hänen mukaansa Suomi on hyvä maa ja suomalaiset ahkera kansa. Osana Ruotsia tilanne ei olisi myöskään sen parempi, vaan itsenäisyys on ainoa oikea vaihtoehto.⁸⁸

Vuoden 1999 elokuussa Åland-lehdessä mainostettiin, että Ahvenanmaalla oli perusteilla uusi järjestö, joka kampanjoi maakunnan itsenäisyyden puolesta. Hankkeesta kiinnostuneita neuvottiin ottamaan yhteyttä järjestöön. Hankkeen taustalla oli Ålandsbankenin entinen pääjohtaja ja entinen poliitikko Thorvald Eriksson, joka oli jo vuonna 1996 nostanut esille itsenäisyysajatuksia kirjassaan *Åland i motvind: Finlands moraliska Ålandskris: en skildring av egna självstyrelsepolitiska upplevelser.*

⁸⁶ HBL 8.6.1997

⁸⁷ Åland 14.8.1998

⁸⁸ ibid

Nyt itsenäisyysajatus oli noussut kuitenkin jo uudella tavalla esille. Thorvald Eriksson kertoo Hufvudstadsbladetin 14.4.1999 haastattelussa, että aika oli alkanut hänen mukaansa olla kypsä Ahvenanmaan itsenäisyydelle, ja että hankkeella oli hänen mukaansa laajaa ja kasvavaa kannatusta. Erikssonin mukaan yleisesti ottaen ahvenanmaalaiset olivat kuitenkin tyytyväisiä itsehallintoonsa ja itsenäisyysajatus on niin uusi, että vie aikaa ennen kuin se lyö enemmän läpi. Tarvitaan laajempaa halua itsenäisyydelle ja kansallistunteen heräämistä, jotta ahvenanmaalaiset kokisivat olevansa oma kansansa, jolla on oma kansallistunne. Eriksson nostaa esille jatkuvana koetun uhan Ahvenanmaan suomalaistumisesta ja ruotsin kielen aseman heikkenemisestä. Mahdollinen ratkaisu itsenäistymiseksi voisi olla, että Ahvenanmaa olisi eräänlainen itsenäinen pieni alue Ruotsin tai Yhdistyneiden kansakuntien alaisuudessa: *som ett självständigt litet område med Sverige eller alternativt något av Förenta Nationernas organ som fadder.*⁸⁹

Mielenkiintoista on, että itsenäisyysasiassakin on erilaisia näkökulmaeroja. Thorvald Eriksson näkisi yhtenä mahdollisuutena Ahvenanmaan itsenäisyyden jonkinlaisena osana Ruotsia. Hän myös perustelee itsenäisyyttä vahvasti kielellisen ja kulttuurisen näkökulman kautta. Maakunnan ”suomalaistuminen” on uhka, niin kauan kuin Ahvenanmaa on osana Suomea. Anders Erikssonin kannanotoissa puolestaan korostuu enemmän poliittinen ja taloudellinen itsenäisyys. Päätösvalta halutaan maakuntaan, pois Helsingin poliitikoilta, jotka eivät ymmärrä ahvenanmaalaisten tarpeita ja toiveita. Kielelliset ja kulttuuriset kysymykset eivät ole merkityksettömiä, mutta enemmänkin sivuseikka. Ruotsin yhteyteenkään ei haluta, koska tämäkään ei takaisi maakunnan asukkaille päätösvaltaa omista asioistaan. Tämän voi varmasti osin nähdä sukupolvikysymyksenä. Thorvald Eriksson (s. 1922) oli vanhemman polven poliitikko, joka oli kokenut toisen maailmansodan ja sotien jälkeisen jälleenrakennuksen vuodet, jolloin Ahvenanmaalla pelättiin maakunnan teollistumisen johtavan suomenkielisen väestön osuuden kasvuun ja ruotsin kielen aseman heikkenemiseen. Anders Eriksson (s.1960) puolestaan kuuluu sukupolveen, jonka aikana Ahvenanmaan itsehallinto on jo ollut varsin turvattu, eikä suomen kielen aseman voimistuminen ruotsin kustannuksella ole enää ollut samanlainen uhka kuin aiemmin.

⁸⁹ HBL 14.4.1999

4.3 Ei itsenäisyydelle, mutta lisää itsehallintoa - Ahvenanmaan Keskusta ja itsenäisyyskysymys

Anders Erikssonin aikaisempi keskustelunavaus Ahvenanmaan itsenäistymisestä herätti heti laajaa keskustelua Ahvenanmaalla. Ahvenanmaan Keskustan puheenjohtaja Roger Nordlund kritisoi samaa puoluetta edustavan elinkeinoministeri Erikssonin ehdotusta itsenäistymisestä haastattelussaan Nya Åland-lehdelle. Nordlundin mukaan keskusta kannattaa itsehallinnon asteittaista lisäämistä, mutta yhteistyössä muun valtakunnan kanssa. Itsehallintodebatti ei ole hänen mukaansa ajankohtainen, vaan pikemmin utopiaa.⁹⁰

Nordlundin mukaan Erikssonin olisi pitänyt puhua asiasta puolueen kanssa ennen ulostuloaan. Eriksson puolestaan sanoo Nya Ålandin kommentissaan, että Nordlund sai kyllä lukea artikkelin ennen sen julkaisua. Eriksson näkee myös muutoksen ahvenanmaalaisien asenteissa. Erikssonin mukaan yhä useampi ahvenanmaalainen näkee verotusoikeuden lisäksi itsenäisyyden vaihtoehtona tulevaisuudessa. Jostain syystä näitä ajatuksia ei hänen mukaansa kuitenkaan haluta julki.

Ahvenanmaan keskustan kesäpäivillä elokuussa 1998 Vårdössä oli yksi keskustelunaihe ylitse muiden: Anders Eriksson ja hänen itsenäisyysajatuksensa. Puolueen puheenjohtaja Roger Nordlund kuitenkin selväsanaisesti torjui Erikssonin esittämän ajatuksen itsenäisyydestä.

Nordlund piti kesäpäivillä puheenvuoron, jonka mukaan puolue tarvitsee nyt uuden yhteisen strategian suhteessa itsehallintoon.

Nordlundin mukaan kukaan ei epäile keskustan halua kehittää itsehallintoa. Hän haluaa kuitenkin luottaa äänestäjiin itsehallintokysymyksessä. Keskusta on tehnyt hänen mukaansa hyvää ja rakentavaa yhteistyötä muiden puolueiden kanssa itsehallintoon liittyen, ja tätä työtä pitää jatkaa.

”Idag är situationen den att alla partier vill samarbeta med oss. Därför får vi en styrka som är större än våra mandat, och det är viktigare än att alltid säga vad vi tycker.”⁹¹

Nordlund toivoo, että Erikssonin ulostulo ei häiritse prosessia saada laaja yhteisymmärrys yhteisövero-oikeuden saamiseksi Ahvenanmaalle. Nordlundin mukaan Keskusta on tunnettu itsehallinnon puolestapuhuja, ja tätä työtä puolue haluaa jatkaa.

⁹⁰ Nya Åland 17.8.1998

⁹¹ ibid

”Det är väl ingen på Åland som inte vet att centern vill gå längre än så. Men det är ett steg. Realiteten är att vi måste ha andra med oss. Det hjälper inte att slå sig för bröstet här. Utan en konstruktiv dialog med statsmakterna kommer vi ingenvart.”

Hieman voimakkaampiakin puheenvuoroja puolueen kesäpäivillä kuultiin. Veteraanipoliitikko Olof Salmen korosti huolensa itsehallinnon suhteen, ja siitä miten itsehallintoon on suhtauduttu Helsingissä. Ahvenanmaalaisten pitäisi hänen mukaansa pystyä hoitamaan asiansa itse. Toisaalta itsenäisyyttä hänkään ei maininnut. *”Vi måste höja ribban och tro på våra egna möjligheter att lösa våra problem. Om det är så stort problem för regering och riksdag att sköta Åland, så låt oss då sköta oss själva.”*⁹²

Salmen myös kaipasi Ahvenanmaan vahvempaa läsnäoloa Brysselissä:

”Vi borde ta reda på själva vad som är bäst för oss, inte bara följa det finländska systemet. Jag hoppas på en ordentlig förstärkning av resurserna i Bryssel.”

Anne-May Pehrsson esitti kokouksessa kansalaisten keskuudessa esiintyvän huolen siitä, onko Ahvenanmaalla todella mahdollisuudet ottaa veroasiat itse hoidettavakseen. Tarvitaan lisää faktaa ja tutkimusta sen tueksi, että voidaan osoittaa puolueen olevan tässä oikeassa.

Roger Nordlund korosti vielä Nya Ålandin haastattelunsa lopuksi, että Ahvenanmaalla on etsitty laajaa parlamentaarista yhtenäisyyttä maakunnan tärkeisiin kysymyksiin, kuten itsehallinnon kehittämiseen. Näissä keskusteluissa Anders Eriksson ei hänen mukaansa ole ollut mukana.

*”Det finns ett ökat intresse just nu för att utveckla självstyrelsen. Därför är det farligt med drastiska utspel.”*⁹³

Muissa Ahvenanmaan puolueissa Erikssonin ulostuloa pidettiin huolestuttavana, mutta kuitenkin lähinnä yksittäisen henkilön omana ajatteluna. Ahvenanmaan liberaalien puheenjohtaja Olof Erland oli huolestunut Erikssonin kommenteista, mutta piti asiaa laajemmin merkityksellisenä vain, jos Ahvenanmaan Keskusta asettuisi puolueena laajemmin niiden taakse, mihin hän ei kuitenkaan

⁹² ibid

⁹³ ibid

uskonut: - ”Sånt här blir viktigt först när ett parti ställer sig bakom. Men vi har förstått att det här inte är centerns linje.”⁹⁴

Huomionarvoista on, että Ahvenanmaalla eri tahot korostavat asteittaisen itsehallinnon mallia. Nopean itsenäistymisen pelätään vain vaikeuttavan itsehallinnon kehittämistä ja heikentävän näitä mahdollisuuksia. Ahvenanmaan Keskusta on ollut perinteisesti itsehallinnon laajentamisen kannalla, ehkä enemmän kuin muut Ahvenanmaan puolueet. Kuitenkin myös Keskustassa on yleisesti nähty nimenomaan itsehallinnon olevan hyödyllinen ja toimiva tapa kehittää Ahvenanmaata. Esimerkiksi veronkanto-oikeuden laajentamista on laajalti kannatettu, mutta itsehallinnon osana.

Ahvenanmaan Keskustan äänenkannattajassa Centern Aktuellt-lehdessä kesäkuulta 1999 on lueteltu Ahvenanmaan Keskustan politiikan peruseriaatteen. Yksi näistä on nimetty seuraavasti ”*Åländsk Center Självstyrepardiet*” eli Ahvenanmaan keskusta, itsehallintopuolue. Samassa kohdassa korostetaan itsehallinnon asteittaista kehittämistä priorisoimalla talouskysymyksiä ja EU-vaikuttamista. Lopulliseksi tavoitteeksi itsehallinnon osalta on määritetty niin laaja itsehallinto kuin on mahdollista maakuntana, ilman että Ahvenanmaa olisi itsenäinen valtio. ”*Målsättningen är att självstyrelsen skall stärkas, så att man når upp till statsmaktens löfte i samband med självstyrelsens tillkomst om att Åland skall få självbestämmande så fritt som det överhuvud är möjligt för ett landskap som inte utgör en egen stat.*”⁹⁵

Tässä sitaatissa kiteytyy mielestäni hyvin Ahvenanmaan valtapuolueen Keskustan suhtautuminen maakunnan itsenäisyyteen. Puolue ei kannata itsenäisyyttä, mutta toisaalta kannattaa mahdollisimman laajaa päätösvaltaa ahvenanmaalaisille omissa asioissaan. Puolue tunnustaa realiteetit itsenäisyyden haasteisiin ja itsenäistymisen vaikutukseen Ahvenanmaan kansainväliseen asemaan. Toisaalta ahvenanmaalaisille halutaan lisää valtaa vaikuttaa nykyisin Helsingistä ja Brysselistä tuleviin päätöksiin. Eli tässä mielessä puolueen ajattelu vastaa hyvin toteamusta ”*haluamme olla niin vapaita kuin voimme, ilman että olisimme itsenäinen valtio.*”

⁹⁴ Nya Åland 17.8.1998

⁹⁵ Centern Aktuellt Juni 1999

4.4 Vapautta vai realismia - Ahvenanmaan puolueet ja itsenäisyyskeskustelu 1990-luvun lopussa

Hufvudstadsbladetissa 8.6.1997 kysyttiin Ann-Gerd Steinbyn kirjoittamassa artikkelissa *Nej till självständighet, Ja till ökat självstyre* ahvenanmaalaisten tuolloisten kärkipoliitikkojen mielipidettä tuolloin ajankohtaiseksi nousseeseen itsenäisyyskeskusteluun. Puoluejohtajista kyselyyn vastasivat Ahvenanmaan suurimman puolueen keskustan (9 paikkaa) puheenjohtaja Roger Nordlund, toiseksi suurimman puolueen liberaalien (8 paikkaa) puheenjohtaja Olof Erland, kolmanneksi suurimman puolueen vapaamielisen yhteistoiminnan (6 paikkaa) Harriet Lindeman, neljänneksi suurimman puolueen sosiaalidemokraattien (4 paikkaa) puheenjohtaja Pekka Tuominen ja sitoutumattoman kokoomuksen (2 paikkaa) puheenjohtaja Dan-Anders Sundman. Puoluejohtajien yhteinen näkemys oli, että he vastustivat itsenäisyyttä, mutta kannattivat itsehallinnon lisäämistä. Keskustan Nordlundin mukaan ei ollut tarvetta muuttaa Ahvenanmaan asemaa. Hänen mukaansa oli myös etu, että Ahvenanmaa on osa suurempaa kokonaisuutta. Nordlundin mielestä itsehallinto toimi hyvin, eikä sitä olla täysimittaisesti vielä hyödynnetty. Hänen mukaansa Keskustan tavoitteena on laajentaa itsehallintoa, ja tulevaisuudessa saada Ahvenanmaalle oma veronkanto-oikeus. Erityisen ajankohtaisena hän piti yritysverotusta, jotta ahvenanmaalaisten yritysten maksamat verot jäisivät maakuntaan, eivätkä menisi valtiolle.⁹⁶

Liberaalien puheenjohtaja Olof Erland suhtautui itsenäisyysajatuksen vielä Nordlundiaakin kriittisemmin. Hän näki itsenäisyudessa riskejä, jotka pitäisi ottaa huomioon. Erityisenä haasteena hän esitti Ahvenanmaan oman ulkopoliitiikan, jonka tarve nousisi esille itsenäisyyden myötä. Erlandin mukaan itsehallinto oli kehittynyt positiiviseen suuntaan, ja toimi jo nyt hyvin ahvenanmaalaisten kannalta. Erlandin mukaan myös liberaalit kannattivat Ahvenanmaan omaa veronkanto-oikeutta, mutta hänen mukaansa asia oli ajankohtainen vasta myöhemmin tulevaisuudessa.⁹⁷

Vapaamielisen yhteistoiminnan Harriet Lindeman ei myöskään innostunut itsenäisyysajatuksista, vaan näki kysymyksen enemmän teoreettisena pohdintana. Hänen henkilökohtainen mielipiteensä oli, että Ahvenanmaan ei tulisi pyrkiä itsenäiseksi, vaan kehittää jo olemassa olevaa itsehallintoa. Hänen mukaansa Ahvenanmaa osana Suomea on eduksi molemmille osapuolille. Hän kaipasi

⁹⁶ HBL 8.6.1997

⁹⁷ ibid

kuitenkin enemmän ymmärrystä Manner-Suomen suunnasta ahvenanmaalaisten toiveille, ja parempia mahdollisuuksia itsehallinnon edellytysten parantamiseksi ja kehittämiseksi.⁹⁸

Tuolloin oppositioon kuuluneiden sosiaalidemokraattien puheenjohtaja Pekka Tuominen totesi puolestaan, että 75 vuoden itsehallinto on luonut ahvenanmaalaisille oman muusta Suomesta erillisen identiteetin. Tuomisen mukaan ahvenanmaalaiset voivat olla suomalaisia tai suomenruotsalaisia, mutta tämän lisäksi he ovat ahvenanmaalaisia. (*”Vi kan vara finländare eller finlandssvenskar men vi är ålänningar.”*). Tuominen ei kuitenkaan kannata Ahvenanmaan itsenäisyyttä, sillä hänen mukaansa Ahvenanmaan talous on liian pieni ja lähialueista riippuvainen tullakseen toimeen omillaan. Hän pitää Ahvenanmaan valtioyhteyttä Suomeen toimivana ja huomauttaa, että pieni valtio on aina erityisen haavoittuvainen. Tuomisen mukaan sosiaalidemokraatit ovat haluttomia ottamaan taloudellisia riskejä, jotka liittyvät maakunnan itsenäisyyteen ja itsehallinnon lisäämiseen. Esimerkiksi verotuskysymyksessä sosiaalidemokraatit ovat hänen mukaansa halukkaita harkitsemaan yritysverotuksen ottamista maakunnalle, mutta eivät kuitenkaan henkilöverotusta. Henkilöverotukseen liittyy huomattavia epävarmuuksia, johtuen maakunnan pienestä koosta. *”Det vore olyckligt med en skillnad i skattesatserna mellan riket och Åland.”*⁹⁹

Tuolloin vastavalittu sitoutumattoman kokoomuksen puheenjohtaja Dan-Anders Sundman suhtautui itsenäisyysajatuksen avoimemmin kuin muiden puolueiden johto, mutta hänkin oli kuitenkin varovainen sanoissaan. *”Självständighet eller inte, det är en svår fråga. Man vet inte vad den innebär.”* Sundmanin mukaan itsehallinto toimi jo varsin hyvin, eikä ollut mitään syytä muuttaa Ahvenanmaan asemaa. Sundman näki itsehallinnon kehittämisen parhaana vaihtoehtona Ahvenanmaan aseman kehittämiseksi: *”Vi måste först utveckla självstyrelsen innan vi börjar diskutera en eventuell självständighet.”* Sitoutumaton kokoomus piti Sundmanin mukaan tärkeimpänä taloudellisten asioiden kehittämistä. Sundman piti ongelmallisena, että Ahvenanmaa oli sidottu valtakunnan budjettiin. *”I dag är Åland bakbundet i ekonomiskt hänseende genom bindningen till riksbudgeten.”*¹⁰⁰

⁹⁸ ibid

⁹⁹ ibid

¹⁰⁰ ibid

Nya Åland-lehti teki elokuussa 1998 ahvenanmaalaisille kyselyn, jossa kysyttiin mielipidettä Ahvenanmaan itsenäisyyteen. Vaihtoehdot olivat *absolut ja, absolut nej* sekä *att det beror på följderna*. Kyselyyn vastasi 100 ahvenanmaalaista. Kyselyn tulos oli seuraava: 17 prosenttia vastasi *absolut ja*, 24 prosenttia *absolut nej* ja 58 prosenttia, *att det beror på följderna*.¹⁰¹ Mielenkiintoista on pohtia, miten kyselyn tulokset todellisuudessa vastasivat ahvenanmaalaisen tuolloisia mielipiteitä. Uskoisin että melko hyvin, sillä mielipiteet jakautuvat, ja absoluuttinen kannatus itsenäistymiselle on melko pientä. Toisaalta potentiaalia on kannastaan epävarmojen suuressa joukossa. Epävarmoilla korostuu reaalipolitiikka mielipiteessään: toisaalta voisi houkuttaa ajatus itsenäisestä Ahvenanmaasta, mutta sitten kuitenkin samalla epäillään, miten ajatus toimisi käytännössä. Ja mitkä taloudelliset seuraukset tällä päätöksellä lopulta olisi.

Nya Åland-lehden numerossa 27.8.1998 kysyttiin Ahvenanmaalaisen poliitikkojen mielipidettä itsenäisyyteen ja mielipidekyselyn tuloksiin.¹⁰² Artikkeleihin haastateltiin kaikkien ahvenanmaalaisen puolueiden puheenjohtajia ja lisäksi Ahvenanmaan maaneuvosta Roger Janssonia. Itsenäisyyteen selvän positiivisesti suhtautui vain sitoutumattoman kokoomuksen (*Obunden Samling*, Ob) Danne Sundman. Selvän kielteisesti asiaan suhtautuivat SDP:n Anne-Helena Sjöblom, liberaalien Olof Erland ja Vapaamielistä yhteistoimintaa (*Frisinnad Samverkan*, nykyisin *Moderaterna på Åland*), edustava maaneuvos Roger Jansson. Hieman tulkinnanvaraisen vastauksen antoivat Vapaamielisen yhteistoiminnan puheenjohtaja Harriet Lindeman ja Keskustan Roger Nordlund, joka aiemmista lausunnoistaan poiketen vaikutti suhtautuvan itsenäisyyteen hieman positiivisemmin kuin aiemmin. Lindemanin ja Nordlundin vastauksissa näkyi, että itsenäisyys voisi olla heille mieluinen vaihtoehto, mutta reaalipolitiikka ei tätä mahdollista. Suurin asetelma vaikuttaisi syntyvän SDP:n Sjöblomin ja Ob:n Sundmanin välille, jotka ovat vahvasti eri mieltä toistensa kanssa. Sjöblom ei ymmärrä itsenäisyyden kannattajia, Sundman puolestaan ei vastustajia.

SDP:n Sjöblom ei pidä itsenäisyyskeskustelua ajankohtaisena, eikä vakavasti otettavana kysymyksenä. Sjöblomin mukaan itsenäisyyden kehittäminen on oikea tie itsenäisyyden sijaan. Lisäksi hänen näkemyksensä mukaan itsenäisyyden kannattajat eivät välttämättä tiedä kovin paljon politiikan realiteeteista: ”*Jag utgår från att de som säger absolut ja vet rätt litet om utrikesförvaltning och försvar och sådant.*”¹⁰³

Ob:n Sundman puolestaan on positiivisen yllättynyt, miten moni kannattaa itsenäisyyttä. Hänen mukaansa itsenäisyys toisi enemmän vapautta, ja Ahvenanmaa pärjäisi kyllä itsenäisenä.

¹⁰¹ Nya Åland 27.8.1998

¹⁰² ibid

¹⁰³ ibid

Itsenäisyydellä olisi hintansa, mutta tämä olisi sen arvoista: *”Självständighet är som att flytta hemifrån. Det kostar, men du får något annat i stället. För mig är det en ledstjärna, att vi ska klara oss själva så mycket som möjligt. Vi ska fungera självständigt.”*¹⁰⁴

Liberaalien Erlandin mukaan kyselyn tulos kuvastaa hyvin todellisuutta, ja sitä tosin ei, että suurin osa ahvenanmaalaisista on tyytyväisiä itsehallintoon. Itsenäisyyskeskustelu on enemminkin jatkumoa pitkän ajan kehitykselle. Ahvenanmaalaisten jonkinlainen pettymys vähäiseen vaikutusvalttaan Euroopan unionissa tulee esiin siinä, että jopa itsenäisyyden vastustaja Erland näkee itsenäisyyden positiivisena puolena paremmat vaikutusmahdollisuudet EU:ssa: *”Det vi kunde vinna på självständighet vore en annan roll i den Europeiska unionen.”* Tässä näkyy selvästi, miten suuri pettymys Ahvenanmaan jääminen ilman omaa euroedustajaa on maakunnassa ollut. Yleisellä tasolla Erland ei kuitenkaan usko, että itsenäisyys helpottaisi Ahvenanmaan asemaa: *”Det blir inte lättare att föra politik för att man är självständigt.”*¹⁰⁵

Keskustan Nordlund puolestaan tulkitsee itsenäisyyskysymystä siten, että suurin osa ahvenanmaalaisista haluaa hänen mukaansa mennä eteenpäin itsehallinnon kehittämisessä. Tämän tulee Nordlundin mukaan tapahtua demokraattisen järjestelmän puitteissa: *”De flesta ålänningar nog att utvecklingen ska gå framåt. Var taket kommer emot är en annan fråga. Som politiker måste vi utgå från en realistisk verklighetsuppfattning inom ramen för ett demokratiskt beslutsfattande.”* Henkilökohtaisesti Nordlund myöntää toivoneensa suurempaa kannatusta itsenäisyydelle, mutta myöntää, että itsenäisyyttä voidaan tulkita eri tavoin. Nordlund vaikuttaa tulkitsevan kysymyksenasettelun hieman eri tavalla kuin muut kyselyyn vastaajat, sillä hän nimenomaan puhuu kannatuksesta laajemmalle itsenäisyydelle, minkä voi tulkita myös itsehallinnon lisäämiseksi: *”Jag trodde att det fanns en större procent som vill ha självständighet, frihet. Jag hade hoppats på ännu större procent för mer självständighet. Självständighet tolkas i och för sig väldigt olika.”*¹⁰⁶

Vapaamielisen yhteistoiminnan puheenjohtaja Harriet Lindemanin mukaan kysymys itsenäisyydestä on vaikea, ja siihen on vaikea ottaa kantaa. Lindemanin mukaan on hyvä, että asiasta keskustellaan, ja aihe on noussut esille: *”Det är bra sak att man diskuterar saken. Det som förändrats är att förr fanns de här åsikterna i marginalen, nu diskuteras det på bred front.”* Hän myöntää, että henkilökohtaisesti ajatus itsenäisyydestä kuulostaa kiinnostavalta, mutta ei ole

¹⁰⁴ ibid

¹⁰⁵ ibid

¹⁰⁶ ibid

ajankohtainen tällä hetkellä: *”Personligen måste jag säga, att visst skulle det vara roligt om vi var självständiga. När vi på allvar ska ta ställning till den frågan är vi förmodligen i ett helt annat läge än vi är i dag.”*¹⁰⁷

Maaneuvos Roger Jansson puolestaan pitää kyselyn tuloksia vahvistuksena sille, mitä hän on ihmisiltä kuullut. Yllättävän moni pitää erilaisten syiden takia tärkeänä, että itsenäisyyskysymyksestä keskustellaan. Janssonin mukaan asiassa on tapahtunut nopea muutos, mihin on vaikuttanut erityisesti EU-kysymys, ja siihen liittyvä kritiikki, muun muassa verorajaan liittyen: *”Det är en märklig svängning som har skett. Min analys att kritiken mot EU, skattegränsen och ett flertal ogina behandlingar från rikets sida har gjort att man börjar funderat i de här banorna.”* Jansson kuvailee 1990-lukua itsehallinnon voimakkaan kehittymisen aikakaudeksi, ja huomauttaa että osalle ihmisistä tämäkään kehitys ei ole vielä riittänyt. Jansson itse näkee kuitenkin itsenäisyyden sijaan itsehallinnon kehittämisen tulevaisuuden vaihtoehtona: *”Min åsikt är att vi ska jobba för en utvecklad självstyrelse, där ser jag möjligheterna.”*¹⁰⁸

Puolueiden puheenjohtajien kannoista näkyy selvästi se, mikä ahvenanmaalaisten puolueiden perinteinen suhtautuminen itsehallintoon on ollut. Puolueista kaikkein kriittisin itsenäisyyttä ja osin myös laajennettua itsehallintoa kohtaan on ollut SDP. Myös liberaalien suhde itsenäisyysajatuksiin on ollut hyvin varauksellinen. Puolueista laajennettua itsehallintoa on ajanut erityisesti keskusta, mutta sielläkään itsenäisyysajatus ei ole saanut laajaa kannatusta. Keskustan lisäksi Vapaamielinen yhteistoiminta on ajanut itsehallinnon kehittämistä, mutta myöskään siellä itsenäisyys ole ollut osa puolueen linjaa. Sitoutumaton kokoomus on puolestaan puolueena varsin tuore, perustettu vasta vuonna 1987, eikä sillä ole vielä 1990-luvulla ollut kovin selvää ideologista linjaa. Vaikka puolue lasketaan nykyisin jossain määrin oikeistoon, niin edelleenkin puolueen tavoitteena on ajaa *”ideologiset rajat ylittävää asiapolitiikkaa”*: *”Inom Obunden samling sätter vi inte ideologiska stämplrar på våra åsikter. Vi har högt i tak och tror att åländsk politik kan skötas genom gemensamt fokus på konkreta sakfrågor. Vi kan därför samarbeta med alla som vi delar mål med.”* Puolueen nykyisten verkkosivujen mukaan puolueen tavoitteena on edistää vahvaa itsehallintoa ja hyviä suhteita Suomeen: *”Vi tror på en stark självstyrelse och goda relationer till Finland.”*¹⁰⁹

¹⁰⁷ ibid

¹⁰⁸ ibid

¹⁰⁹ Sitoutumattoman kokoomuksen verkkosivut: <https://obs.ax/>

Tässä mielessä puolueen puheenjohtajan sinänsä mielenkiintoiset itsenäisyyspuheet voi jossain määrin tulkita hänen henkilökohtaiseksi ajattelukseen, koska puolueen varsinaisesta linjasta on vaikea ottaa selvää.

Maakunnan kärkipuolueiden keskustan ja liberaalien välillä on ollut jonkin verran keskustelua itsehallinnon laajuuden tasosta, ja siitä miten paljon itsenäisyydestä kannattaa edes keskustella. Centern aktuellt-lehden numerossa kesäkuulta 1999 keskustapoliitikko Christer Jansson kritisoi liberaaleja, koska nämä ovat ottaneet hänen mielestään selvän kielteisen kannan itsenäisyyteen. Ennen vuoden 1999 vaaleja liberaalit olivat ottaneet kannakseen kysyä ehdokkailta, miten nämä suhtautuivat itsenäisyyteen. Janssonin mukaan silloisen maakuntahallituksen (Keskusta, FS ja OB) kanta itsenäisyyteen oli maltillisempi kuin oppositiossa tuolloin olleilla liberaaleilla, jotka suhtautuivat hänen mukaansa asiaan selvän kielteisesti. Hallituspuolueissa oli hänen mukaansa erilaisia näkemyksiä itsenäisyydestä, osa suhtautui aiheeseen selvän positiivisesti, hänen mukaansa enemmistö ei pitänyt asiaa ajankohtaisena, mutta ei vastustanutkaan. Janssonin mukaan hallituspuolueissa vain harva oli kategorisesti itsenäisyyttä vastaan.¹¹⁰

Yleisellä tasolla on mielenkiintoista havaita, että EU-jäsenyys ja sen mukanaan tuomat muutokset ovat nostaneet itsenäisyyden aivan uudella tavalla keskusteluun 1990-luvun lopulla.

Ahvenanmaalaisille on jäänyt pettymykseksi edustuksen puute Euroopan unionin päätöksenteossa. Lisäksi EU-jäsenyys on kaventanut Ahvenanmaan itsehallintoa samalla tavalla kuin Suomenkin päätöksentekovaltaa, kun osa lainsäädäntövallasta on siirtynyt kansallisesta päätöksenteosta Euroopan unioniin. Tässä mielessä Ahvenanmaalla on nähty, että ilman omaa edustusta Euroopan parlamentissa, päätökset tulevat Ahvenanmaalle Brysselistä Helsingin kautta, ilman että niihin olisi riittävästi paikallista päätösvaltaa. Tämä on ilmeisenä osasyynä sille, että itsehallinnon lisäämiselle ja jopa itsenäisyydelle on ollut 1990-luvun lopulla lisääntyntä kannatusta Ahvenanmaalla. Vaikuttaisi jossain määrin siltä, että itsenäisyyskeskustelu on hiljalleen laantunut, eikä asialle ole ollut samanlaista tilausta huippuvuosien jälkeen. Mikään puolue, 2000-luvun alussa perustettua Ahvenanmaan tulevaisuus -puoluetta lukuun ottamatta, ei ole ottanut itsenäisyyttä agendalleen. Myös erilaisissa kyselyissä itsehallinnon kannatus on ollut huomattavan suurta, eikä itsenäisyydelle ole juuri ollut merkittävää kannatusta. Esimerkiksi Åland Gallupin joulukuun 2019 kyselyssä itsehallintoa kannatti 78 prosenttia vastaajista, kun taas itsenäisyyden kannalla oli vain 9 prosenttia

¹¹⁰ Centern Aktuellt kesäkuu 1999

vastaaajista. Ruotsiin liittymistä kannatti 4 prosenttia, ja Ahvenanmaata osana Suomea ilman itsehallintoa 5 prosenttia vastaaajista.¹¹¹

4.5 Presidentti Ahtisaaren näkemykset Ahvenanmaan itsenäisyydestä

Tasavallan presidentin neuvonantajan Martti Mannisen 28.9.1998 muistiossa on mielenkiintoista tietoa presidentti Ahtisaaren näkemyksistä Ahvenanmaan itsenäistymiseen. Muistion liitteenä on luonnos Ahtisaaren puheeksi Ahvenanmaan maakuntapäivien avajaisissa 2.11.1998 ja merkintä ”*Tasavallan Presidentti päätti 18.9.1998 harkita kannanottoa Ahvenanmaan itsenäisyyskeskusteluun*”.¹¹² Puheen luonnoksesta käy hyvin esille, mitä presidentti ja hänen esikuntansa ajattelivat Ahvenanmaalla käynnistyneestä itsenäisyyskeskustelusta ja mahdollisen Ahvenanmaan itsenäistymisen vaikutuksista maakunnan tulevaisuudelle.

Ahtisaari ja hänen esikuntansa selvästi ymmärtävät, mistä Ahvenanmaan itsenäisyyskeskustelussa on kyse, ja miksi ahvenanmaalaiset ovat olleet tyytymättömiä asemaansa osana EU:ta ja Suomea. Tässä nousee esille juuri ne Euroopan unionin päätöksentekoon liittyvät ongelmat ja puutteet ahvenanmaalaisien parlamentaarisisessa edustuksessa, jotka korostuvat myös ahvenanmaalaisien omissa kommentteissa.

”Euroopan unionin jäsenyys on Ahvenanmaan kannalta muodostunut ongelmalliseksi sen vuoksi, että maakunta on luovuttanut huomattavan osan lainsäädäntövallastaan EU:lle. Nyt vasta ruvetaan havaitsemaan, mitä tämä merkitsee käytännössä. Ahvenanmaalla on selvä turhautuneisuus, koska vaikutusmahdollisuudet ovat pienet. Tämän vuoksi parlamenttipaikan tavoittelu on ollut poliittisesti tärkeä asia.”¹¹³

¹¹¹ Åland Gallup joulukuu 2019: <https://www.alandgallup.com/single-post/2020/01/26/december-gallup>

¹¹² Tasavallan presidentin kanslia Manninen Muistio 28.9.1998

¹¹³ *ibid*

Lisäksi puheessa ilmenee ymmärrys siitä, miten heikosti Suomessa Ahvenanmaan asema ja itsehallintojärjestelmä tunnetaan, ja miten tämä heijastuu myös Ahvenanmaan kielelliseen erityisasemaan, joka on taattu itsehallintolaissa.

Toinen ongelma on, että suomalaisilla on niin huonot tiedot Ahvenanmaan itsehallinnon perusteista ja taustasta, etteivät he ymmärrä esimerkiksi sitä, että Ahvenanmaa on yksikielisesti ruotsinkielinen ja ettei kielellisiä oloja siellä voi verrata muun maan kaksikielisyyteen. Ruotsin kielen säilyminen Ahvenanmaalla oli itsehallintojärjestelmän peruspilareita ja itsehallinnon voidaan siten käsitteellisesti katsoa sisältävän tietynlaista kielen ”syrjintää”. Kokonaan toinen asia on miten fanaattisesti tai maltillisesti Ahvenanmaa hoitaa oman kielen turvaamista.”¹¹⁴

Ahtisaari korostaa puheessaan itsehallinnon merkitystä ja itsehallinnolla saavutettuja hyötyjä. Lisäksi hän haluaa korostaa itsehallinnon kansainvälispoliittista ulottuvuutta, millä on suuri vaikutus myös keskusteluun Ahvenanmaan itsenäisyydestä ja itsehallinnon kehittämisestä.

Ahvenanmaan itsehallinto on syntynyt vakavien kansainvälisten selkkausten ratkaisemiseksi. On sanottu, että yksi itsehallinnon onnistumisen syy on se, että kaikki ovat saavuttaneet jotakin: Suomen suvereenisuus Ahvenanmaahan tunnustettiin, Ahvenanmaa sai itsehallinnon ja Ruotsi sai takeet Ahvenanmaan demilitarisoinnista ja neutralisoinnista.

Mikäli Ahvenanmaan asemaa muutettaisiin, muuttaisi tämä myös merkittäväällä tasolla koko alueen kansainvälistä tilannetta. Koska Ahvenanmaan itsehallinto on osa laajempaa sopimusta Suomen ja Ruotsin välillä, ja koskee myös epäsuorasti muitakin alueen valtioita. Ahtisaaren näkemystä voi tulkita siten, että koska itsehallinto on aikanaan luotu kansainvälisten selkkausten ratkaisemiseksi, nykyisen itsehallintojärjestelmän muuttaminen voisi tehdä näistä kansainvälispoliittisista selkkauksista jälleen ajankohtaisia. Ahvenanmaa itsessään on pieni osa Itämeren voimatasapainoa, mutta pienikin muutos voimatasapainossa voi periaatteessa johtaa suurempiin muutoksiin muualla.

Kuten Ahtisaari puheessaan toteaa, sopimus Ahvenanmaan itsehallinnosta takasi kaikille sen osapuolille riittävän hyvän lopputuloksen, ja oli siksi niin onnistunut. Miten mahdollinen muutos tilanteessa tulkittaisiin laajemmin? Ahtisaari mainitsee myös demilitarisoinnin ja neutralisoinnin takeet Ruotsille. Miten Ahvenanmaan mahdollinen itsenäisyys heijastuisi maakunnan

¹¹⁴ *ibid*

turvallisuuspoliittiseen asemaan? Voisiko jokin ulkopuolinen taho nähdä nykyjärjestelyn demilitarisointineen olevan uhattuna mahdollisen itsenäisyyden myötä?

Ahvenanmaan itsehallinto on lukuisissa yhteyksissä mainittu kansainvälisenä esikuvana ristiriitojen ratkaisemisesta. Tänäpä Ahvenanmaa kuuluu maailman rauhallisimpiin ja onnellisempiin alueisiin. Se on vaalimisen arvoinen saavutus. Suomen tasavallalla ei ole intressiä muuttaa Ahvenanmaata koskevaa nykyistä järjestelmää. Syyt tähän ovat monet ja monimutkaiset. Tässä yhteydessä haluan ainoastaan nostaa esille tärkeimmät: Ahvenanmaan itsenäistymisliike häiritsisi alueen vakautta. Levottomassa maailmassa meidän tulee edelleen voida esiintyä esikuvana sille, miten olosuhteita asteittain voidaan kehittää lisäämättä uusia epävarmuustekijöitä. Itsenäinen Ahvenanmaa merkitsisi muutoksia, joita tänään on mahdotonta ennakoita. ¹¹⁵

Vaikka presidentti selvästi ymmärtää ahvenanmaalaisten huolet, on hänellä selvä kanta, että näitä huolia ei itsenäistymisellä ratkaista. Pikemminkin Ahvenanmaalle voisi tulla suuria ongelmia kansainvälisen yhteisön edessä, ja maakunta saattaisi menettää itsehallinnon myötä saavuttamansa erityisaseman itsenäistymisen seurauksena. Ahvenanmaan asema Euroopan unionissa muuttuisi olennaisesti, ja maakunnan olisi luovuttava unionissa saavuttamistaan erityisoikeuksista.

Kaikki kansainväliset suhteet – ei vähintään suhteet Euroopan unioniin - olisi rakennettava uudestaan. On hyvin epävarmaa, millaisia valmiuksia tähän olisi. Pienenä valtiona Ahvenanmaa olisi taloudellisesti haavoittuva, kun nykyisen taloudellisen järjestelmän takaama perusturva jäisi pois. Elinkeinon harjoittamista ja maanhankintaa koskevia rajoituksia olisi todennäköisesti mahdotonta ylläpitää, koska EU ei enää hyväksyisi poikkeuksia. Jopa kieliturvan perusta putoaisi pois, minkä seurauksena kansainvälisiä sopimuksia olisi sovellettava ilman minkäänlaista poikkeuksia. Ruotsin kielen asema muuttuisi vähemmistökielestä enemmistökieleksi. Viimeksi, mutta ei vähintään, Itämeren alueen turvallisuuspoliittinen tilanne horjuisi arvaamattomalla tavalla.”¹¹⁶

Presidentti Ahtisaari vieraili Ahvenanmaalla 2.11.1998 ja piti maakuntapäivien avajaisissa aihetta käsitelleen puheen. Puheessaan Ahtisaari käsitteli edellä mainittuja teemoja, ja toivoi lisäksi Ahvenanmaan maakuntahallituksen tekevän selväksi, että maakuntahallitus ei halua muuttaa maakunnan asemaa, vaan kehittää itsehallintojärjestelmää nykyisen järjestelmän puitteissa. ¹¹⁷

¹¹⁵ ibid

¹¹⁶ ibid

¹¹⁷ HS 3.11.1998

Ahvenanmaan maaherra Henrik Gustafsson lähetti 4.11.1998 Presidentin kanslialle virallisen tiedonantokirjeen, jossa vahvistettiin Ahvenanmaan maakuntapäivien puhemiesvalinnat tiedonantona presidentille. Kirjeen lopussa Gustafsson pyytää lisäksi välittämään presidentille kiitokset vierailusta Ahvenanmaalle ja tämän puheesta maakuntapäivien avajaisissa. Gustafssonin mukaan puhetta arvostettiin laajalti Ahvenanmaalla, ”*talet vid lagtingets öppnande som här i alla avseenden vunnit stor uppskattning*”.¹¹⁸

Presidentti Ahtisaari edustaa Suomen virallista linjaa, joka on ollut johdonmukaisen kielteinen Ahvenanmaan itsenäisyyden ja aiemmin maakunnan Ruotsiin liittymisen osalta. Tässä mielessä Ahtisaaren näkökulma maakunnan itsenäisyyskeskusteluun ei ole yllättävä. Toisaalta hänen näkemyksissään on mahdollista nähdä hänen taustansa kansainvälisessä diplomatiassa ja rauhantyössä. Ahtisaaren näkökulmassa korostuu Ahvenanmaan itsenäisyyden tuomat muutokset maakunnan kansainväliseen asemaan, ja huoli siitä millaista epävarmuutta tämä aiheuttaisi kansainvälisessä tilanteessa. Toinen huomionarvoinen seikka on Ahtisaaren näkemys siitä, miten mahdollinen itsenäisyys vaikuttaisi Ahvenanmaan kielelliseen asemaan. Ahvenanmaalaisten kannalta keskeinen kysymys ruotsin kielen turvatusta asemasta voisi joutua uuteen tarkasteluun mahdollisen itsenäistymisen myötä.

¹¹⁸ Maaherra Henrik Gustafssonin kirje Presidentin kanslialle 4.11.1998

5. Johtopäätökset ja yhteenveto

Ahvenanmaan ja muun Suomen välillä on ollut erityissuhde jo hyvin pitkään. Nykyisenkaltaisen tilanteen voi ajatella alkaneen, kun Ahvenanmaa liitettiin muun Suomen kanssa osaksi Venäjää vuonna 1809. Tähän asti sekä Ahvenanmaa, että Suomi olivat olleet osa Ruotsia, mutta nyt ruotsinkielinen Ahvenanmaa oli irrotettu Ruotsista toisen valtion alaisuuteen. Suomen itsenäistyessä ahvenanmaalaisten suuri enemmistö olisi halunnut liittyä Ruotsiin vastaitseenäistyneen Suomen sijaan. Ahvenanmaa jäi kuitenkin osaksi Suomea Kansainliiton päätöksellä. Samalla päätöksellä sinetöitiin Ahvenanmaan erityisasema itsehallinnollisena maakuntana osana Suomea. Itsehallinnon tarkoituksena on ollut säilyttää Ahvenanmaan kulttuurinen ja kielellinen asema, missä onkin onnistuttu kansainvälisesti verraten erittäin hyvin. Suuri enemmistö ahvenanmaalaisista on ollut tyytyväinen järjestelyyn, vaikka kritiikkiäkin on aika ajoin esiintynyt. Ruotsiin liittymisen kannatus on maakunnassa nykyisin lähes olematonta.

Ahvenanmaa liittyi Euroopan unioniin Suomen mukana vuonna 1995. Unioniin liittymistä edelsi maakunnassa samanlainen keskustelu kuin Manner-Suomessa. Paikallisen päätösvallan siirtymistä pois omista käsistä Euroopan unioniin pelättiin. Myös maatalouden ja kalastuksen tulevaisuus huolestutti maakunnassa, jonka asukkaista keskimääräistä suurempi osa muuhun Suomeen verrattuna sai elantonsa näistä elinkeinoista. Ahvenanmaalla oli oma kansanliikkeensä Utanför EU, jonka tavoitteena oli pitää Ahvenanmaa unionin ulkopuolella. Liikkeeseen kuului erilaisia poliittisia näkemyksiä edustavia ihmisiä eri puolilta maakuntaa. Liike pyrki herättämään kriittistä keskustelua unionista, ja olemaan yhteydessä EU-kriittisiin tahoihin Suomessa ja Ruotsissa. Suomen kanssa yhteisessä kansanäänestyksessä niukka enemmistö ahvenanmaalaisista kannatti unioniin liittymistä. Osuus oli Suomen keskiarvoa pienempi. Ahvenanmaalla järjestettiin Suomen kanssa yhteisen kansanäänestyksen jälkeen oma kansanäänestys, jossa päätettiin, liiyykö maakunta unioniin muun Suomen mukana, vai jääkö se unionin ulkopuolelle. Tässä äänestyksessä kanta unioniin liittymisen puolesta voitti selvin lukemin. Tosin äänestysaktiivisuus jälkimmäisessä äänestyksessä oli erityisen matala. Jälkimmäisen äänestyksen tulosta selittää suurelta osin tieto Suomen ja Ruotsin liittymisestä unioniin. Suuri enemmistö ahvenanmaalaisista katsoi, että Ahvenanmaan ei kannattanut jäädä yksin unionin ulkopuolelle.

Samoihin aikoihin, kun Ahvenanmaa liittyi Euroopan unioniin, maakunnassa alkoi keskustelu laajemmasta itsehallinto-oikeudesta. Maakunnan katsottiin olevan liian riippuvainen muualla

tehdyistä päätöksistä, ja päätösvaltaa haluttiin saada Maarianhaminaan Helsingistä ja Brysselistä. Suurin osa ahvenanmaalaisista kannatti itsehallinnon asteittaista laajentamista, ja maakunnan edustuksen parantamista Brysselissä, esimerkiksi Euroopan unionin alueiden komitean jäsenyyden ja oman europarlamenttipaikan kautta. Osa ahvenanmaalaisista oli kuitenkin alkanut kaivata vielä suurempaa autonomiaa, eikä asteittainen itsehallinnon kasvattaminen enää riittänyt heille. Alkoi keskustelu Ahvenanmaan itsenäisyydestä. Aikaisemmin keskustelua oli pitänyt yllä pieni, laitoikeistolaisena pidetty, ja suurelta osin marginaalissa ollut Fria Åland-liike. Tilanne oli kuitenkin muuttumassa, ja itsenäinen Ahvenanmaa sai 1990-luvun loppupuolelle tullessa enemmän puolestapuhujia. Ajatusta Ahvenanmaan itsenäisyydestä nostivat esille erityisesti maakuntapäivien pitkäaikainen entinen puhemies Thorvald Eriksson, ja tuolloin maakunnan elinkeinoministerinä toiminut Anders Eriksson. Periaatetasolla itsenäisyydellä vaikutti olevan kannatusta jonkin verran kannatusta Ahvenanmaalla, mutta ajatuksen toimivuutta käytännön tasolla epäiltiin laajasti. Ahvenanmaan poliittisista puolueista itsenäisyyteen suhtautuivat kriittisimmin liberaalit, ja sosiaalidemokraatit. Näissä puolueissa nähtiin itsehallintojärjestelmä ja maakunnan kuuluminen osaksi Suomea parempana vaihtoehtona kuin itsenäisyys. Muissa puolueissa suhtautuminen itsenäisyyteen oli vaihtelevampaa, mutta kannattajillakin itsenäisyys oli esillä lähinnä teoriatason ajatuksena, ei käytännön tasolla toteutettavissa olevana asiana. Itsehallinnon laajentaminen nykyjärjestelmän puitteissa nähtiin laajasti tehokkaimmaksi keinoksi parantaa Ahvenanmaan asemaa osana Suomea ja Euroopan unionia. Ahvenanmaan keskustaa edustanut elinkeinoministeri Erikssonkin ajautui törmäyskurssille puolueensa johdon kanssa, ja päätyi lopulta perustamaan uuden Ahvenanmaan tulevaisuus -puolueen, joka on ajanut avoimesti Ahvenanmaan itsenäisyyttä, ja saavuttanut vaihtelevaa menestystä maakuntapäivien vaaleissa.

Ahvenanmaan itsenäisyysajatus on hyvin kaukana reaalityodellisuudesta tällä hetkellä. Ainoan itsenäisyyttä ajavan puolueen kannatus on tällä hetkellä vaatimatonta. Kuitenkaan Ahvenanmaan itsenäisyyttä ei voi pitää täysin mahdottomana ajatuksena, vaikka se ei olekaan tällä hetkellä millään mittarilla realismia. Maailmassa on monia valtioita, joihin verrattuna Ahvenanmaalla on aivan yhtäläiset edellytykset itsenäisyyteen. Toisaalta monella muodollisesti itsenäisellä pienellä valtiolla on yhteinen ulkopoliittikka, ja ne tekevät muuta yhteistyötä isompien valtioiden kanssa. Voidaankin perustellusti kysyä, kuinka itsenäisiä osa näistä mikrovaltioista lopulta on. Itsenäisen valtion ja itsehallinnollisen alueen raja on lopulta varsin häilyvä. Lisäksi itsenäisyydestä voisi aiheutua merkittäviä haasteita maakunnan kansainväliselle asemalle. Suuri kysymys on, miten itsenäisen Ahvenanmaan ulkopoliittikka järjestettäisiin. Kielikysymyksen voisi muodostaa yllättäviä ongelmia, kun ruotsin kieli muuttuisi vähemmistökielestä uuden valtion enemmistökieleksi. Myös

Ahvenanmaan asema Euroopan unionissa voisi muodostaa oman ongelmansa. Miten pienen Ahvenanmaan edustus muodostuisi nykyisissä unionin päätöksentekoeleimissä? Miten suuremmat unionimaat Espanjan johdolla suhtautuisivat itsenäisyshankkeeseen, kun heillä on ongelmia omien nationalistiliikkeidensä kanssa?

Tällä hetkellä Ahvenanmaalla on laaja halu säilyttää nykyinen itsehallintojärjestelmä ja maakunnan erityisasema osana Suomea. Itsenäisyyttä kannattaa vain pieni osa ahvenanmaalaisista, ja Ruotsiin liittymistä ei juuri kukaan. Ahvenanmaalle on muodostunut oma identiteettinsä pitkäaikaisen itsehallinnon myötä. Voidaan perustellusti todeta, että aikanaan Ruotsiin liittymistä haikailleista saarelaisista on tullut ahvenanmaalaisia, joilla on oma kulttuurinen identiteettinsä. Tämän identiteetin muodostumisen on mahdollistanut itsehallinto ja erityisasema osana Suomea. Osana Ruotsia samaa olisi tuskin tapahtunut. Tämän moni ahvenanmaalainen on varmasti viime aikoina alkanut ymmärtää. Ahvenanmaan ja Suomen välinen suhde on ollut ja tulee varmasti olemaan monimutkainen jatkossakin. Samalla se on ollut kuitenkin myös menestystarina ja malliesimerkki toimivasta alueellisesta itsehallinnosta. Uskon, että se voi sitä olla myös jatkossa, kun maakunnan itsehallintoa kehitetään yhteistyössä Ahvenanmaan ja Suomen kesken, molempien edut huomioiden.

Lähteet

I. Arkistomateriaalit

Tasavallan presidentin kanslian IV arkisto

Tasavallan presidentin neuvonantaja Martti Manninen

Ålands landskapsarkiv

Utanför EU

Protokoll, räkenskaper, PM, skrivelser, LST/EU broschyrer Europeiska unionen, Åland i EU
m.fl.

Åländsk Center

Verksamhetsberättelser 1988, 1999–2000, tidskriften ”Centern aktuellt” 1985-2011

II. Dokumentit

1856 DEMILITARISOINTISOPIMUS

Ranskan, Suur-Britannian ja Venäjän välinen, Ahvenanmaansaaria koskeva

sopimus. Tehty Pariisissa 30 päivänä maaliskuuta 1856

(Ålands kulturstiftelse, Internationella avtal)

1921 AHVENANMAANPÄÄTÖS PÖYTÄKIRJA KANSAINLIITON NEUVOSTON
KOKOUKSESTA

KESÄKUUN 24. PÄIVÄNÄ 1921.

(Ålands kulturstiftelse, Internationella avtal)

1921 Ahvenanmaansaarten linnoittamattomuutta ja puolueettomuutta koskeva sopimus.

(Finlex, https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1922/19220001/19220001_1)

SOPIMUS Suomen ja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton välillä Ahvenanmaan saarista.

(Finlex, https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1940/19400024/19400024_2)

Valtiosopimukset: 1947, Rauhansopimus Suomen ja liittoutuneiden välillä.

(Finlex, https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1947/19470020/19470020_2)

Valtioneuvoston oikeuskanslerin päätös 14.04.1992 10/5/91

(Finlex, <https://finlex.fi/fi/viranomaiset/foka/1992/19920361>)

III. Sanomalehdet

Helsingin Sanomat 1995-1999

Hufvudstadsbladet 1995-1999

Nya Åland 1995-1999

Åland 1995-1999

IV. Kirjallisuus

Anckar Dag, *Politik i lilleputtar – Mikrostaten i komparativ belysning*. Åbo Akademis förlag – Åbo Akademi university press, Åbo 2004.

Anckar Dag ja Bartmann Barry, *Ett ramverk för ett självständigt Åland*. Ålandstryckeriet, Mariehamn 2000.

Anderson Benedict, *Imagined Communities – Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, London 1991.

Bruun Staffan, *Muurarin pojasta miljonääriksi – Anders Wiklöfin tarina*. Kustantamo S&S, Helsinki 2019.

Eriksson Thorvald ”Thusse”, *Åland i Motvind – ”Finlands moraliska Ålandskris”*. Ålandstryckeriet, Mariehamn 1996.

Grönlund Kimmo, Inledning – finlandssvenskar i publikdemokrati. -*Språk och politisk mobilisering. Finlandssvenskar i publikdemokrati*. Toim. Kimmo Grönlund. SLS, Helsingfors 2011.

Gustavsson Kenneth, Turun-Ahvenanmaan saaristoasema. *Suomenlahti Pietarin suojana* toim.

Enqvist Ove & Pakola Johanna. Docendo, 2016, Jyväskylä.

Hall Stuart, *Identiteetti*. Vastapaino, Tampere 1999.

Impola, Jorma, *Ahvenanmaan taalerit 1991 - 30 vuoden takaiset skandaalirahat*. Numismaatikko 57 (2), 83 - 86.

Jakobson Max, *Diplomaattien talvisota*. SKS, 2009 Helsinki.

Jansson Gunnar, *Ålänning i riksdagen. Miten meistä tuli kansanedustajia?* Toim. Markus Aaltonen. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2007.

Komulainen Arvo, *Taistelu Ahvenanmaasta – Oolannin iäisyyskysymys*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2005.

Mickelsson Rauli, *Suomen puolueet - Vapauden ajasta maailmantuskaan*. Vastapaino, Tampere 2015.

Robins, Graham, *Bomarsund. Outpost of Empire*. Åland Board of Antiquities, Mariehamn 2004.

Sarajärvi Anneli & Tuomi Jouni, *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 2018.

Soikkanen Timo, toim. *Lähihistoria – teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia*. Turun yliopiston Poliittisen historian tutkimuksia, Turku 1995.

Tarkka Jukka, *Ahvenanmaa*. Docendo, Jyväskylä 2020.

Tudeer, Erik, *Ålands Hemvärn 1939–1940*. Särtryck av Krigshistorisk Tidskrift Nummer 9, 1990.

V. Internet-lähteet

Ahvenanmaan keskustan verkkosivut:

<https://centern.ax/var-politik/>

[luettu 05.05.2022]

Ahvenanmaan liberaalien verkkosivut, vaaliohjelma:

<https://liberalerna.ax/valprogram/>

[luettu 05.05.2022]

Ahvenanmaan maakuntahallituksen sivut:

<https://www.regeringen.ax/aland-omvarlden/alandsk-hembygdsratt>

[luettu 05.05.2022]

<https://www.regeringen.ax/aland-omvarlden/jordforvarv-pa-aland>

[luettu 05.05.2022]

Anna-Maja Henrikssonin kotisivut, PRESSMEDDELANDE 28.8 2015 - Anna-Maja Henriksson:
Hakkarainen tillåts lägga dimridåer:

https://www.anna-maja.fi/sve/sagt_skrivet/article-50089-45158-pressmeddelande-288-2015-annamaja-henriksson-hakkarainen-tillats-lagga-dimridaer

[luettu 05.05.2022]

Eduskunta, istuntopöytäkirja PTK 86/1998:

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Poytakirja/Documents/ptk_86+1998.pdf

[luettu 05.05.2022]

Eduskunta, valtiopäiväasia M 1/2015 vp

<https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/sivut/aanestys.aspx?aanestysnro=1&istuntonro=10&vuosi=2015>

[luettu 05.05.2022]

Eduskunta, valtiopäiväasia VNT 1/2018 vp

<https://www.eduskunta.fi/FI/Vaski/sivut/aanestys.aspx?aanestysnro=2&istuntonro=102&vuosi=2018>

[luettu 05.05.2022]

Eurooppatiedotus: <https://eurooppatiedotus.fi/suomi-ja-eu/ahvenanmaa-eussa/>

[luettu 05.05.2022]

Euroopan unionin verkkosivut, faktatietoa:

<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/fi/sheet/16/alueiden-komitea>

[luettu 05.05.2022]

Euroopan unionin verkkosivut, alueiden komitea:

<https://cor.europa.eu/FI/members/Pages/Delegation.aspx?country=Finland>

[luettu 05.05.2022]

Nya Åland, Åländsk demokrati-puolueen vaaliohjelma maakuntapäivien vaaleihin 2019:

<https://www.nyan.ax/valprogram/ald-allt-mer-ett-skargardsparti/>

[luettu 05.05.2022]

Nya Åland, Nauclér välkomnar sannfinländare:

<https://www.nyan.ax/nyheter/lokalt/naucler-valkomnar-sannfinlandare/>

[luettu 05.05.2022]

Sitoutumattoman kokoomuksen verkkosivut: <https://obs.ax/>

[luettu 05.05.2022]

Tullin verkkosivut: Kaikki EU:n ulkopuolelta toimitettavat verkkokauppaostokset on tullattava heinäkuusta alkaen

<https://tulli.fi/-/kaikki-eu-n-ulkopuolelta-toimitettavat-verkkokauppaostokset-on-tullattava-heinakuusta-alkaen>

[luettu 05.05.2022]

Ulkoministeriö Ahvenanmaan demilitarisointi:

https://um.fi/ahvenanmaan-erityisasema#Ahvenanmaan_demilitarisointi

[luettu 05.05.2022]

Uusi Suomi, ”Teuvo Hakkarainen levittää valheita”:

<https://www.uusisuomi.fi/uutiset/teuvo-hakkarainen-levittaa-valheita/ff884ce8-ca4e-3496-aeb1-d4fd20dbd2ea>

[luettu 05.05.2022]

Verohallinto:

<https://www.vero.fi/syventavat-vero-ohjeet/ohje-hakusivu/48654/ahvenanmaan-veroraja/>

[luettu 05.05.2022]

Yle 28.8.2016: Ihmettelitkö verkkokaupan halpoja hintoja? Yle tutki, miten Ahvenanmaan veroton pakettiralli toimii

<https://yle.fi/uutiset/3-9122901>

[luettu 05.05.2022]

Åland Gallup, joulukuu 2019: <https://www.alandgallup.com/single-post/2020/01/26/december-gallup>

[luettu 05.05.2022]

Ålands statistik- och utredningsbyrå, De politiska grupperingarnas röstetal och antal invalda i landstings-lagtingsval 1979-2019:

https://www.asub.ax/sites/www.asub.ax/files/attachments/page/va02_de_politiska_grupperingarnas_rostetal_och_antal_invalda_i_landstings-lagtingsval_1979-2019.xlsx

[luettu 05.05.2022]